

Centar za zaštitu i proučavanje ptica
Dr. Martin Schneider – Jacoby Association

**Strateški i akcioni plan za implementaciju
održivih i pravednih sistema ishrane na
području Ulcinja 2023–2025**

Podgorica, oktobar 2022. godine

Ovaj dokument je nastao u okviru projekta Foodnected, koji u Crnoj Gori implementiraju Centar za zaštitu i proučavanje ptica (CZIP) i Dr. Martin Schneider – Jacoby Association (MSJA), u saradnji sa partnerima Slow Food, Global Footprint Network, GOB Menorca, Low Impact Fishers of Europe, Alliance for Mediterranean Nature and Culture i Yolda. Foodnected projekat je podržan od strane MAVA fondacije. Cilj izrade ovog dokumenta je implementacija koncepta Slow food-a na području opštine Ulcinj u naredne tri godine, a zasnovan je na detaljnoj analizi stanja poljoprivrede i proizvodnje hrane na području Ulcinja, uključujući i analizu tradicionalnih proizvoda i recepata.

Izdavač dokumenta: Centar za zaštitu i proučavanje ptica i Dr. Martin Schneider – Jacoby Association

Tekst: Sabina Ramović, Slow food Montenegro – Bjelasica, Komovi i Prokletije

Štampa: AP Print d. o. o.

Prevod: Bernard Cobaj

Lektura: Agencija „Lektura“

Podgorica, oktobar 2022

Finansira:

Sadržaj:

1.	UVOD	5
	1.2 Opšti cilj	7
	1.2 Pravni okvir	9
2.	PRIRODNI I DRUŠTVENI OSNOV POLJOPRIVREDE ULCINJA	9
	2.1 Geografski položaj.....	9
	2.2 Klima	10
	2.3 Rijeke.....	10
	2.4 Jezera.....	11
	2.5 More.....	11
	2.6 Zemljište.....	11
	2.7 Demografski podaci.....	12
	2.8 Starosna struktura stanovništva	13
	2.9 Zaposlenost.....	13
	2.10 Kultura	14
	2.11 Turizam u ruralnim područjima	16
	2.12 Ruralna područja	17
3.	RAZVOJ I STANJE POLJOPRIVREDE ULCINJA.....	18
	3.1 Raspoloživi podaci i infrastruktura lokalne uprave.....	18
	3.2 Registar poljoprivrednih gazdinstava (RPG)	20
	3.3 Sektor poljoprivrede	24
	<i>3.3.1 Poljoprivredno zemljište.....</i>	<i>24</i>
	<i>3.3.2 Stočarstvo</i>	<i>27</i>
	<i>3.3.3 Biljna proizvodnja</i>	<i>28</i>
	<i>3.3.4 Voćarstvo i povrtlarstvo</i>	<i>28</i>
	<i>3.3.5 Ratarstvo</i>	<i>29</i>
	<i>3.3.6 Maslinarstvo.....</i>	<i>29</i>
	<i>3.3.7 Vinogradarstvo</i>	<i>30</i>
	<i>3.3.8 Ribarstvo</i>	<i>31</i>
4.	SWOT ANALIZA SEKTORA POLJOPRIVREDE	34
5.	TRADICIONALNA I ORGANSKA PROIZVODNJA.....	37
	5.1 Tradicionalni, geografski prepoznati i kvalitetni proizvodi	37
	5.2 Organska proizvodnja	42
6.	INSTITUCIONALNI OKVIR KOJI DIREKTNO UTIČE NA RAZVOJ SEKTORA	43
7.	MJERE PODRŠKE NA DRŽAVNOM NIVOU.....	45
8.	ZAKLJUČCI, VIZIJA, STRATEŠKI CILJEVI, PRIORITETNA PODRUČJA INTERVENCIJE, MJERE, AKCIONI PLAN I RAZVOJNI PROGRAMI	50

8.1 Vizija	52
8.2 Strateški prioriteti	52
8.2.1. <i>Izgradnja institucionalnog okruženja koje podstiče poboljšanje životnih uslova u ruralnim područjima i stvaranje uslova za povratak i zadržavanje stanovništva u ruralnim područjima</i>	53
8.2.2 <i>Povećanje obima i konkurentnosti prioritetnih poljoprivrednih sektora u ruralnim područjima (proizvodnih, prerađivačkih i uslužnih djelatnosti)</i>	54
8.2.3 <i>Zaštita i očuvanje kulturnog nasljeđa</i>	55
8.2.4 <i>Održiva upotreba prirodnih resursa, očuvanje i zaštita prirode i okoline;</i>	55
8.2.5 <i>Trajno poboljšanje učinka rada komplementarnih institucija – institucija koje sarađuju u funkciji ruralnog razvoja</i>	56
8.3 Akcioni plan	57
IZVORI:	63
PRILOG	Error! Bookmark not defined.

1. UVOD

Hrana danas ima višestruku dimenziju. Ona je uslov za opstanak, resurs bez kojeg se ne može; ona je roba kojom se trguje, stvorena kroz poljoprivredu, dio poljoprivrednog gazdinstva; hrana je elementarni strateški resurs, kojim obezbjeđujemo sigurnost, upravljamo sistemima, te osiguravamo nadilaženje kriza; ona je nacionalna vrijednost: kroz sorte, rase, tradicionalne specijalitete, elemente poljoprivredne arhitekture, etno-baštine, te konačno – hrana je nasljeđe u koje su utkana iskustva prethodnih generacija kroz tradicionalna znanja i vještine. Možemo zaključiti: hrana je nužna individualna potreba i apsolutna društvena odgovornost.

Crna Gora je mediteranska država, smještena u jugoistočnom dijelu Jadranskog mora. Njena površina iznosi 13.812 km², sa oko 625.000 stanovnika i prosječnom gustom naseljenosti od 45 stanovnika/km². U Crnoj Gori postoje 24 opštine i 1307 naselja. Površina šest primorskih opština zauzima 11% ukupne njene površine, a ovu oblast naseljava 24% ukupnog broja stanovnika. Tokom godine postoje sezonske migracije stanovništva, uglavnom povezane sa zapošljavanjem u turističkom sektoru. Prema podacima sa popisa 2011. godine, najveći procenat stanovništva pripada starosnoj grupi preko 65 godina, čak 12,8% (izvor podataka: MONSTAT).

Sektor poljoprivrede ima važnu ulogu u ekonomiji Crne Gore, sa značajnim učešćem u bruto domaćem proizvodu (8% u 2013. godini, uključujući šumarstvo i ribarstvo). Iako je poljoprivreda, zajedno sa sektorom turizma, razvojni i ekonomski prioritet nacionalne ekonomije, na osnovu zvanične statistike (podaci iz administrativnih izvora), u poljoprivredi je stalno zaposleno svega 1,6% od ukupnog broja zaposlenih u Crnoj Gori¹. Međutim, prema Popisu poljoprivrede iz 2010. godine, od ukupno 620.029 stanovnika Crne Gore, 98.341 je radno angažovano na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima. Kada se ova brojka izrazi u broju godišnjih jedinica rada, dobija se 46.473 godišnjih jedinica rada, pri čemu je jedna godišnja jedinica rada (u daljem tekstu: GJR) ekvivalent jednom stalno zaposlenom. To govori da je stvarno angažovanih u poljoprivredi gotovo 30% od ukupnog broja zaposlenih u zemlji. Epidemija COVID-19 je i u Crnoj Gori imala snažan negativan uticaj na nacionalnu ekonomiju. Prema podacima MONSTAT-a, crnogorska privreda je tokom 2020. godine zabilježila negativnu stopu rasta BDV-a od 15,2%. Ona je rezultat snažnog pada ekonomskih kretanja tokom drugog, trećeg i četvrtog kvartala (20,3%, 26,9% i 7,5% na godišnjem nivou), nakon rasta od 2,6%, ostvarenog u prvom kvartalu 2020. godine.

Strateški i akcioni plan za implementaciju održivih i pravednih sistema ishrane na području Ulcinja (2023–2025) polazi od osnovnih karakteristika zemlje, kao što su očuvana životna sredina, bogat biodiverzitet, raspoloživi prirodni resursi i trenutni stepen razvoja poljoprivrede, kao i evropsko opredjeljenje Crne Gore. Prilikom izrade Strategije poštovani su principi multifunkcionalnosti poljoprivrede.

Poljoprivreda predstavlja jednu od ključnih privrednih djelatnosti u opštini Ulcinj: poljoprivredne površine čine ukupno 7,523 ha, a najveći njihov dio su obradive površine sa

¹ MONSTAT, Statistički godišnjak 2014. godine

5,424 ha (prema katastarskim podacima). U opštini Ulcinj poljoprivreda je druga po značaju privredna grana, prva privredna djelatnost je turizam. Spoj ove dvije privredne grane kroz razvoj predstavlja jednu od glavnih razvojnih mogućnosti opštine Ulcinj. Posebno je zastupljena proizvodnja maslinovog ulja, suptropskog bilja, kao što su masline, citrusi, nar, ljekovito bilje, proizvodi akvakulture, a značajno je očuvana i proizvodnja tradicionalnih gastronomskih specijaliteta. Poseban potencijal predstavlja agroturizam, koji do sada nije bio razvijen u opštini Ulcinj.

Pristup na kojem počiva izrada ove strategije predstavlja kontinuitet strategija, kako državnih tako i lokalnih, iz prošlih programskih perioda, koje su pratile potrebe crnogorske poljoprivrede. Crna Gora je postigla značajan napredak u periodu 2014–2020. u harmonizaciji pravne usklađenosti i jačanja institucija u skladu s pravnom tekovinom EU, jačanju svijesti o vrijednosti i kvalitetu hrane proizvedene na gazdinstvu, započela je s implementacijom IPARD programa, putem akreditirane operativne strukture kroz koju se sprovode i direktna plaćanja, implementirala pravnu zaštitu poljoprivrednih tradicionalnih i specifičnih proizvoda i sl.

Slow Food International je međunarodna organizacija sa sjedištem u Italiji, osnovana 1986. godine u znak protesta zbog otvaranja McD u Rimu. Od 1989. godine, potpisivanjem manifesta u Parizu, dobija međunarodni karakter. Cilj osnivanja ovog pokreta jeste da svako ima pristup dobroj, čistoj i zdravoj hrani. Slow food predstavlja zadovoljsvo hrane, koje povezuje lokalne zajednice i životnu sredinu, a to čini kroz zaštitu kulture, hrane i tradicije, zaštitu biodiverziteta i podizanja svijesti o tome koliko izbor hrane ima uticaja na svijet oko nas.

Pristup je zasnovan na konceptu hrane koji definišu tri međusobno povezana principa: DOBRA (kvalitetna, ukusna i zdrava hrana), ČISTA (proizvodnja koja ne šteti životnoj sredini) i POŠTENA hrana (pristupačne cijene za potrošače i poštenu uslovi i nadoknada za proizvođače).

Benefite imaju prije svega konzumenti hrane, a svakako i sami proizvođači. Članovi Slow Food-a imaju benefite kroz razne aktivnosti, kao što su: edukacije, Ark of Taste i Presidia, povezivanje zajednica, organizovanje raznih događaja/sajmova. Danas je Slow Food prisutan u preko 160 zemalja, u preko 2000 osnovanih zajednica i ima milione pristalica. Ark of Taste predstavlja listu proizvoda kojima prijete opasnost od nestajanja ili imaju neku specifičnost vezanu za određeni region, proces proizvodnje ili sastav. Ark of Taste je „putujući kovčeg“, koji svijetom skuplja male kvalitetne proizvode koji pripadaju kulturi, istoriji i tradiciji cijele planete: posebno nasljeđe voća, povrća, životinjskih rasa, sireva, hljeba, slatkiša i suhomesnatih proizvoda. Ark of Taste je stvoren da ukaže na postojanje ovih proizvoda i skrene pažnju na rizik da nestanu u roku od nekoliko generacija. Poljoprivredni biodiverzitet i mali porodični sistemi proizvodnje hrane u opasnosti su širom svijeta zbog industrijalizacije, genetske erozije, promjena u obrascima potrošnje, klimatskih promjena, napuštanja ruralnih područja, migracija i sukoba. Ark of Taste poziva sve da preduzmu akciju. U nekim slučajevima, proizvode treba ponovo otkriti, iprezentovati javnosti, a proizvođače treba podržati i pomoći im da ispričaju svoje priče. U drugim, kao što je slučaj sa ugroženim divljim vrstama, možda bi bilo bolje jesti ih manje ili ih ne jesti uopšte, što bi pogodovalo njihovoj reprodukciji i opstanku.

Kriterijumi za uključivanje u Ark of Taste su sljedeći: 1. Nominacije za uključivanje u Ark of Taste mogu uključivati: domaće vrste (sorte biljaka, eko-tipovi, autohtone životinjske rase i populacije), divlje vrste (samo ako su vezane za metode berbe, prerade i tradicionalne upotrebe) i prerađeni proizvodi; 2. Proizvodi moraju biti posebnog kvaliteta u pogledu ukusa. Kvalitet ukusa, u ovom slučaju, definisan je u kontekstu lokalne tradicije i upotrebe; 3. Proizvodi moraju biti povezani sa određenim područjem, sa pamćenjem i identitetom grupe i sa lokalnim tradicionalnim znanjem; 4. Proizvodi se moraju proizvoditi u ograničenim količinama; 5. Proizvodi moraju biti izloženi riziku zbog krhkih lanaca snabdijevanja ili ekoloških konteksta koji mogu biti ugroženi društvenim, ekološkim ili ekonomskim faktorima.

Procjene zasnovane na ovim kriterijumima moraju uzeti u obzir razlike u lokalnom kontekstu i moraju poštovati posebne kulturne, društvene, geografske, ekonomske i političke situacije zajednica koje proizvode i štite dotične proizvode. Trenutno se na Ark of Taste listi nalazi 5.448 proizvoda iz 150 zemalja.

Pored Ark of Taste, tu je i Slow Food Presidia. Projekat Presidia okuplja veći broj proizvođača istog proizvoda, a održava kvalitetnu proizvodnju u opasnosti od izumiranja, štiti jedinstvene regione i ekosisteme, obnavlja tradicionalne metode prerade, čuva domaće rase i lokalne biljne sorte.

Glavne aktivnosti projekta Presidia su: 1. Traži relevantne proizvođače, tehničare i institucije za definisanje ciljeva Prezidiuma i formiranje radne grupe; 2. Istražuje proizvodno područje kako bi prikupio podatke i informacije neophodne za uspostavljanje proizvodnog protokola: važan alat za omogućavanje sljedljivosti i visokog kvaliteta proizvoda; 3. Pomaže proizvođačima u izgradnji i osnivanju udruženja proizvođača sa sopstvenim imenom i brendom; 4. Promoviše Presidia proizvode govoreći potrošačima širom svijeta da su to izuzetni proizvodi i da njihovo otkrivanje, kupovina i degustacija znači učenje istorije i tradicije neke teritorije i čuvanje njenog kulturnog nasljeđa. Slow Food International je propisao uputstva za različite kategorije projekata Presidia.² Trenutno u svijetu ima 610 Presidia, koji okupljaju preko 13.000 proizvođača.

Ovaj dokument donosi plan za sprovođenje strateške transformacije poljoprivrede i ruralnih područja u opštini Ulcinj za period 2023. do 2025. godine, uz implementaciju Slow Food koncepta. Kao jedan od tri najvažnija sektora za razvoj države, poljoprivreda Crne Gore kako na državnom tako i na lokalnom nivou zahtijeva punu pažnju kreatora politika i odgovarajućih lokalnih i državnih institucija, što će se osigurati sprovođenjem različitog niza aktivnosti i mjera finansiranih iz lokalnog i nacionalnog budžeta, kao i iz sredstava Svjetske banke i EU.

1.2 Opšti cilj

Opšti cilj *Strateškog i akcionog plana za implementaciju održivih i pravednih sistema ishrane na području Ulcinja (2023–2025)* jeste povećanje poljoprivredne proizvodnje na lokalnom nivou, povećanje direktne prodaje na lokalnim i regionalnim tržištima, uključujući tradicionalne proizvode, uticaj na razvoj pojednostavljenih oblika prerade u malim

² <https://www.fondazione Slow Food.com/en/what-we-do/slow-food-presidia/>

poljoprivrednim gazdinstvima, pridržavajući se načela odgovornosti, osiguravanje lokalnom stanovništvu svježih i kvalitetnih poljoprivrednih proizvoda, te u konačnom promocija i očuvanje stečene reputacije lokalnih specifičnosti.

Danas, već duboko u 21. vijeku, potpuno smo svjesni kako je dosadašnji poljoprivredni model istrošen, kako je industrijalizacija poljoprivrede dovela do regionalnog odumiranja ove grane privrede uz destabilizaciju svih dosadašnjih sistema vrijednosti koji su se temeljili upravo na vrijednosti proizvodnje hrane. Svjesni smo kako je diverzifikacija poljoprivrednih aktivnosti trenutno najugroženiji dio diverzifikacije u svijetu, uz ubrzani nestanak brojnih sorti biljnih kultura i rasa domaćih životinja, ali i dosadašnjih poljoprivrednih vještina i znanja proizvodnje i skladištenja proizvoda, osnovni opstanak čovjeka i civilizacije. Potrebno je dugoročno planiranje proizvodnje i samosnabdijevanja hranom, uz stvaranje organski i ekonomski opravdanog viška proizvoda.

U nastavku su jasno definisana četiri strateška cilja, i to:

1. Konkurentan poljoprivredni proizvođač;
2. Razvoj ljudskih resursa i visoki društveni standard;
3. Uravnoteženi i održivi razvoj;
4. Prepoznatljivost ulcinjskog identiteta.

U okviru strateškog cilja 1, konkurentan poljoprivredni proizvođač treba da obezbijedi podršku malog i srednjeg poduzetništva i stvara preduslove za ulaganje u privredu, te razvoj održive poljoprivrede na tradicionalnim osnovama i razvoj poljoprivrede i ribarstva uz sljedeće mjere:

- (1) Unapređenje infrastrukture za razvoj poljoprivrede i ribarstva;
- (2) Razvoj ruralnog prostora; razvoj preduzetništva na selu; razvoj agroturizma;
- (3) Vrednovanje i unapređenje proizvodnje autohtonih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda;
- (4) Razvoj ribarstva.

U okviru strateškog cilja 4 – prepoznatljivost ulcinjskog identiteta, definišu se sljedeći prioriteti:

- (1) Očuvanje prirodne biološke raznolikosti u funkciji razvoja (mjere: valorizacija i zaštita prirodnih vrijednosti i jačanje institucija u području zaštite životne sredine);
- (2) Očuvanje kulturne baštine u funkciji razvoja (mjere: osnivanje i umrežavanje institucija važnih za kulturni razvoj i prepoznatljivi ulcinjski identitet; očuvanje materijalne i nematerijalne kulturne baštine i obrazovanje za njegovanje ulcinjskog identiteta i njegove prepoznatljivosti);
- (3) Razvoj multikulturalizma (mjera: unapređenje rada institucija i udruženja nacionalnih manjina).

1.2 Pravni okvir

Pravni okvir Strategije određen je Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju.³ Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju predstavlja osnovni pravni dokument agrarne politike. Ovaj zakon, između ostalog, reguliše: planiranje razvoja poljoprivrede i ruralnih područja, mjere agrarne politike, podsticaje za poljoprivredu i ruralni razvoj, uslove za njihovo ostvarivanje, korisnike podsticaja, organizovanje proizvođača, kvalitet i označavanje poljoprivrednih proizvoda, promet poljoprivrednih proizvoda, dopunske djelatnosti, poslove od javnog interesa, registre i evidencije, kao i druga pitanja od značaja za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja. Važnost agrarne politike detaljno je opisana u poglavlju o mjerama politika, dok je ukupna agrarna politika prikazana u četiri glavne grupe: tržišno-cjenovna politika, politika ruralnog razvoja, poslovi od javnog interesa i socijalni transferi porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima.

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o poljoprivredi i ruralnom razvoju (2014) definisano je da strateška dokumenta razvoja poljoprivrede i ruralnih područja treba da određuju dugoročne pravce razvoja agrarne politike.

Pored pomenutog krovnog zakona, osnov za strateški dokument svakako su i ostali zakoni i propisi u Crnoj Gori, koji su u velikoj mjeri usaglašeni sa EU propisima.

2. PRIRODNI I DRUŠTVENI OSNOV POLJOPRIVREDE ULCINJA

Za ovo poglavlje korišćeni su najvećim dijelom podaci dati Strateškim planom razvoja opštine Ulcinj za period 2016–2020.

2.1 Geografski položaj

Opština Ulcinj se nalazi na istočnoj obali Jadranskog mora i najjužnija je opština u Crnoj Gori. Zahvata površinu od 255 km² i po veličini spada među manje opštine u državi. Južnim dijelom, u dužini od 32 kilometara, Ulcinj izlazi na Jadransko more, na istočnom dijelu se nalazi rijeka Bojana, odnosno Republika Albanija, najzapadnija tačka je ostrvo Stari Ulcinj, a na sjeveru je ograđen masivom planine Rumije.

Opština Ulcinj ima specifičan i u Crnoj Gori jedinstven pejzaž i biodiverzitet, koji sačinjavaju Velika plaža sa pješčanim dinama i halofitnom vegetacijom, knete, rijeka Bojana, Solana, Saško jezero, Valdanos i njegovi stoljetni maslinjaci.

³ Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju („Službeni list CG“, broj 56/2009 i izmjene i dopune 18/2011 – drugi zakon, 40/2011 – drugi zakon, 34/2014, 1/2015, 30/2017 i 51/2017 – drugi zakon i 59/2021....) u članu 4 propisuje odredbu o izradi Strategije proizvodnje hrane i razvoja ruralnih područja, kojom se utvrđuju dugoročni pravci razvoja poljoprivrede.

Slika 1. Geografski položaj opštine Ulcinj

2.2 Klima

Ulcinj ima mediteransku klimu, sa veoma toplim i suvim ljetima, umjerenim jesenjim i proljećnim periodima, sa relativno malim količinama padavina i blagim zimama. Rasponi srednjih mjesečnih temperatura kreću se u granicama od 6,9°C u januaru do 24,3°C u julu i avgustu, sa srednjom godišnjom temperaturom od 15,8°C.

Godišnji nivo sijanja sunca na prostoru Ulcinja iznosi oko 2700 časova (7,4 sati dnevno) i po tome je na prvom mjestu u Crnoj Gori. Zato ga često nazivaju gradom sunca. Ovo je opština sa najmanjom količinom padavina (srednja godišnja količina padavina u Ulcinju iznosi 1.247 l/m²). Vjetrovi su na području Ulcinja takoreći svakodnevni i tišinama pripada samo 3,9% ili 14,23 dana u godini. Stoga je područje Ulcinja pogodno za izgradnju vjetroelektrana. Najkarakterističniji vjetrovi su maestral, istočnjak, jugo i bura.

2.3 Rijeke

Rijeka Bojana je djelimično plovna, međunarodna rijeka. Duga je 43 km i ima dvije glavne pritoke: Moraču, u Crnoj Gori, i ogranak Drima u Albaniji. Teče od Skadarskog jezera 18 km kroz albansku teritoriju, a preostalih 25 km predstavljaju granicu između Crne Gore i Albanije. Prosječna dubina Bojane je oko 3 do 5 m, a na nekim djelovima prelazi i 8 m. Na ušću rijeke morski talasi su stvorili greben, koji je vidljiv kada je nivo vode nizak, a naziva se Mala ada.

Rastiška rijeka je najuzvodniji tok koji se uliva u Bojanu na teritoriji Crne Gore. Nastaje od više manjih povremenih tokova, koji se formiraju od izvora na krajnjim jugoistočnim padinama Rumije. Kod mjesta Lisna Bori, uliva se u Bojanu. Dužina toka je oko 7 km, a površina sliva oko 25 km².

Midanska (Vladimirska) rijeka nastaje od većeg broja izvora na jugoistočnim padinama Rumije, i to na kontaktu karstnog akfifera i vodonepropusnih flišnih sedimenata. Od mjesta

Vladimir teče koncentrisano prema jugoistoku do mjesta Lisna Bori, gdje se uliva u rijeku Bojanu. Dužina toka je oko 15,5 km, a površina sliva oko 31 km².

Međurečka rijeka nastaje od većeg broja izvora na području Međureča (južne padine Rumije). Od Međureča do M. Kalimana, na dužini od oko 2 km, teče prema jugu, sve do ušća u Šasko jezero. Vode Šaskog jezera preko otoke se ulivaju u rijeku Bojanu. Dužina toka je oko 19,5 km, a površina sliva oko 55 km².

2.4 Jezera

Šasko jezero se nalazi na sjeveru opštine Ulcinj, na Anamalskom području. Locirano je između krečnjačkih uzvišenja Šaskog brda i Briske gore. Sa sjeverozapada se u jezero uliva Međurečka rijeka, a na krajnjem jugoistočnom dijelu terena nalazi se otoka jezera u Bojanu (kanal Sv. Đorđa). Površina i zapremina jezera mijenja se tokom godine u zavisnosti od hidroloških uslova. Najveća dubina jezera je oko 8 m, a prosječna oko 5-6 m. Pri srednjim vodama površina jezera iznosi oko 3 km².

Zoganjско jezero predstavlja relikv hidroloških istorijskih uslova. Mnoge su teorije o nastanku ove naplavine, ali je sigurno da je tokom velikih poplava u slivu Bojane i Drima, novembra 1886. godine, dobilo formu hidrografskog prirodnog objekta sa svojom otokom u Jadransko more – Port Milenom. Kasnije su ljudske intervencije u ovom prostoru, posebno izgradnja solane i solanskih nasipa, oformile njen postojeći oblik.

2.5 More

U akvatorijumu koji gravitira obalama opštine Ulcinj (na osnovu istraživanja Instituta za biologiju mora Kotor), jasno su razvijeni žal i šelf, odnosno litoralni prsten (do 200 m dubine) i početni dio batijalnog sistema. U fizičkoj strukturi morskog dna razlikuju se tri glavna i dobro razvijena tipa – hridinasto, pjeskovito i muljevito dno. Morska voda je raznovrsnog hemijskog sastava i sadrži natrijum, magnezijum, kalcijum, kalijum, stroncijum i druge elemente u manjim količinama. Salinitet morske vode varira. Na području pod uticajem Bojane registrovane vrijednosti su od 29,70‰ i niže. Istovremeno, ove vrijednosti na otvorenom moru penju se i do 39 ‰, u vrijeme jačih dotoka mediteranske vode. Srednja godišnja temperatura mora iznosi 17,1°C. Temperatura dubokih vodenih slojeva kreće se oko 11°C, a površinskih do 25°C u toku ljetnjeg perioda. Više od šest mjeseci temperatura vode se kreće iznad 18°C, a preko četiri mjeseca iznad 20°C (od 6. maja do 4. novembra, dakle 182 dana). Sezona kupanja počinje kada je temperatura morske vode viša od 20°C, a to je u prosjeku od 28. maja do 14. oktobra, odnosno 140 dana godišnje.

2.6 Zemljište

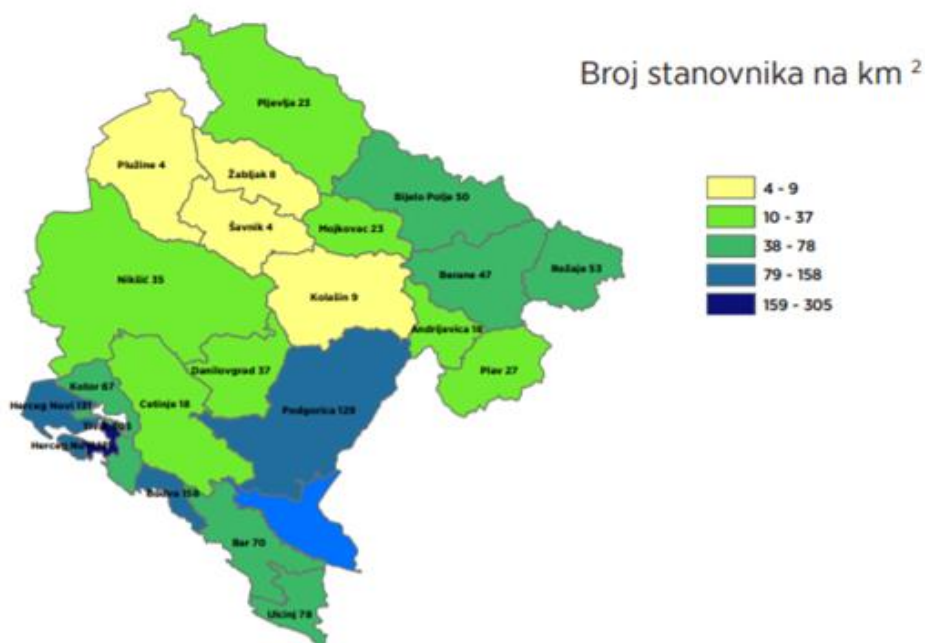
Pedološki pokrivač ulcinjskog područja odlikuje se značajnom zastupljenošću potencijalno plodnih zemljišta u odnosu na ostala područja Crne Gore i posebno u odnosu na crnogorski primorski region. Naročito su značajni zemljišni kapaciteti u ravninama, jer Ulcinj, čija teritorija čini 1,8% teritorije Crne Gore, ima oko 8.500 ha dubokih fluvijalnih zemljišta u ravninama (bez solane i vodenih površina), a to je oko 14% svih ravnica Crne Gore i preko 60% ravnica u primorskom rejonu.

2.7 Demografski podaci

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, na teritoriji opštine Ulcinj živi 19.921 stanovnika (3,21% ukupnog stanovništva Crne Gore) i 5.440 domaćinstava. Od ukupnog broja stanovnika 49,9% su muškarci (9.938), a 50,1% su žene (9.983).

Od navedenog broja, u gradskom dijelu živi 10.707 stanovnika (53,74%), dok se na seoskom području nalazi 9.214 (46,26%). Broj gradskog stanovništva je manji od prosjeka u Crnoj Gori (64,4% gradskog i 35,6% seoskog stanovništva).

Prema posljednjem popisu, gustina naseljenosti u Ulcinju je 78,1 st/km². Međutim, i dalje je iznad prosjeka u Crnoj Gori (44,9 st/km²).

Slika 2. Gustina naseljenosti po opštinama u 2011. godini (Izvor MONSTAT)

Popis (2011) je potvrdio nastavak trenda starenja i sporiji rast broja stanovnika Crne Gore. U kombinaciji sa unutrašnjim i spoljašnjim migracijama, to značajno utiče na promjenu demografske slike Crne Gore. Trendovi rasta broja stanovnika za period 1981–2011. godine predstavljeni su u Tabeli 1.

Tabela 1: Trendovi rasta broja stanovnika u Crnoj Gori 1981–2011

Region	Stanovništvo	Površina (km ²)	Gustina naseljenosti	Stanovništvo %	Teritorija %
Sjeverni	177.837	7.304	24,35	28,7	52,9
Centralni	293.509	4.917	59,69	47,3	35,6
Primorski	148.683	1.591	93,45	24,0	11,5

Izvor: MONSTAT, Statistički godišnjak 2013. godine.

Prema podacima MONSTAT-a, stanovništvo Crne Gore se u razdoblju od 1981. godine do danas uvećalo, ali je taj rast veoma neujednačen po regionima. Pri svakom popisu se uočava povećanje broja stanovnika u Središnjem i Primorskom regionu, dok je u Sjevernom regionu prisutan pad.

Postoje dva uočljiva trenda u migraciji stanovništva između dva popisa (2003. i 2011. godine): prvi je značajna migracija iz Sjevernog regiona, **a drugi je migracija iz ruralnih u urbana područja.**

Prethodno navedeno doprinijelo je nejednakom razvoju Centralnog, Sjevernog i Primorskog regiona Crne Gore. Sjeverni region predstavlja više od 50% teritorije države, ali ga naseljava manje od trećine ukupnog stanovništva. S druge strane, gotovo jedna četvrtina stanovništva u Crnoj Gori naseljava nešto iznad 10% teritorije, koja se nalazi u Primorskom regionu.

2.8 Starosna struktura stanovništva

Kako i u ostalim djelovima Crne Gore tako i u Ulcinju starosna struktura je vrlo nepovoljna. Od 1981. godine, kada je stopa priraštaja stanovništva iznosila 11,8%, ista je u konstantnom padu, tako da je u 2012. godini iznosila 2,5%. Prosječna starost u Crnoj Gori, prema popisu stanovništva 2011, jeste 34 godine. Ruralna naselja u svim opštinama imaju mnogo nepovoljniju starosnu strukturu od gradskih, tj. u nekim ruralnim naseljima prosječna starost stanovništva je i iznad 50 godina. Podaci sa popisa 2011. g. pokazuju da je starosna struktura opštine Ulcinj vrlo slična onoj koja je zastupljena na nivou Crne Gore, pri čemu oni koji su stariji od 65 godina čine 14% stanovništva, a 19% čine oni mlađi od 15 godina. Starosna struktura Ulcinja, a ujedno i Crne Gore, zahtijeva vrlo ozbiljan pristup rješavanju, jer je čovjek u punoj radnoj snazi osnovna poluga razvoja privrede, samim tim i poljoprivrede.

2.9 Zaposlenost

Od ukupnog broja stanovnika u opštini Ulcinj, njih 6,24 (odnosno 31%) predstavlja aktivni dio. Poljoprivredno stanovništvo sa 7,8% čini značajan dio aktivnog stanovništva (na nivou Crne Gore taj procenat je 2,5). Ukupno je u opštini Ulcinj zaposleno 4.848 stanovnika (odnosno 24,33% ukupnog broja stanovnika ili preko 78% aktivnog stanovništva); žene učestvuju sa jednom trećinom u ukupnom broju zaposlenih. Najveći broj zaposlenih je u turizmu (primarno hoteli i restorani – 17,5%) i u trgovini na veliko i malo (14%). Međutim, turizam u ruralnim područjima Ulcinja nije razvijen.

⁴ Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore, Popis stanovništva 2011. Podaci na nivou opština, Zavod za zapošljavanje Crne Gore

Treba sagledati važnost ruralnog turizma, jer je to interakcija poljoprivredne proizvodnje, prezentovanje tradicije, tradicionalne gastronomije i turističkih usluga. Jednom riječju, u pitanju je korišćenje već postojećih resursa. Stoga, razvoj ruralnog turizma se bazira na održivom razvoju, kroz revitalizaciju već postojeće, tradicionalne gradnje odnosno baštine, kojoj se daje nova namjena – turistička. Planiranjem potpunije obnove, valorizacije i zaštite turističkih potencijala stvara se integralni turistički proizvod, koji je vezan za realizaciju programa revitalizacije ruralnog prostora, program razvoja, ali i program brendiranja turističke ruralne destinacije. Stoga je ruralni turizam, posebno turizam na poljoprivrednom gazdinstvu, bitan dio ukupnog, održivog razvoja.

Tabela 2: Udio noćenja po različitim turističkim mjestima (Izvor: MONSTAT, 2015)

Vrsta turističkih mjesta	Noćenja (u 000)	Udio mjesta u ukupnom broju (u %)	Stopa promjene 14/13 (u %)
Primorska mjesta*	9.258	96,9	1,4
Planinska mjesta**	90	1,0	-16
Ostala turistička mjesta ***	75	0,8	33,9
Glavni grad	128	1,3	9,9
Ostala mjesta****	2	0,0	-26,1
Ukupno	9.453	100,0	1,5

*Ulcinj, Bar, Budva, Tivat, Kotor i Herceg Novi

** Žabljak, Kolašin, Plav, Plužine, Rožaje i Andrijevica

*** Bijelo Polje, Berane, Mojkovac, Nikšić, Šavnik, Pljevlja i Cetinje

**** Danilovgrad

2.10 Kulturna i prirodna baština

U ovom poglavlju korišćeni su podaci iz Strateškog plana razvoja opštine Ulcinj za period 2016–2020. Podaci su od važnosti za najbolje modele razvoja poljoprivrede i ruralne infrastrukture. Osiguranje primjerenih radnih i životnih uslova u ruralnom području uz održivu upotrebu prirodnih resursa, očuvanje i zaštitu prirode i okoline, trajni je zadatak. Zaštita se mora sprovoditi u svim djelatnostima, posebno privrednim, koje utiču na promjene u prostoru i u okolini. Takođe, očuvanje kulturno-istorijskog i sagrađenog nasljeđa na području Ulcinja važan je zadatak današnjih stanovnika, koji treba da zaštitite i očuvaju ovu baštinu za buduće generacije.

Ulcinj je jedan od najstarijih gradova na jadranskoj obali, koji 25 vjekova prkosno odolijeva zubu vremena. Najraniji tragovi vode do praistorijskog vremena, kad je Ulcinj pripadao Ilirima. Drevni Colchinium ili Olcinium, kako se u vrijeme grčke i rimske imperije ovaj grad zvao, pominje se u pisanim izvorima kod Plinija Starijeg, u djelu „Naturalis historiae“, a u svojim djelima Ulcinj spominje i Tit Livije.

U najranijem periodu, za kulturno-istorijski razvitak Ulcinja veže se ime vizantijskog cara Justilijana. On je Ulcinj obnavljao i pravio utvrđenja, a poslije perioda njegove vladavine nakon 1100. godine, isto su činili i poznati vladari koji su upravljali jednim dijelom današnje Crne Gore i Primorja kao što su: Nemanjići, Balšići, Mlečani i Osmanlije. U vrijeme vladavine Nemanjića i Balšića. Ulcinj je bio poznat i po kovnicama bronzanog i srebrnog novca.

Nakon pomorske bitke kod Lepanta (1571), u Ulcinju je kao zarobljenik boravio čuveni španski pisac Migel de Servantes Savedra. Smatra se, da je zajedno sa drugim robovima, prodat na mjestu koje se danas zove Trg robova ili Servantesov trg, i nalazi se u Starom gradu.

U periodu Osmanske imperije Ulcinj je doživio značajan uspon, postajući važan pomorski i trgovački centar.

Ulcinjski stari grad u prošlosti je bio i utočište za čuvenog jevrejskog reformatora Sabataja Cevija (1626–1676), koji je u njemu i umro.

Kada govorimo o tradiciji i kulturi u pripremi hrane, ulcinjska kuhinja ima vodeće mjesto u Crnoj Gori. Tradicionalna jela očuvana su vjekovima, a nastajala su uglavnom pod snažnim uticajem okolnih kultura, sa orijentalno-mediteranskom dominacijom. Što je veoma zanimljivo, autentične recepture, načini pripreme hrane i običaji koji se vežu za nju i danas su nepromijenjeni, iako je vrlo snažan uticaj standardizacije na globalnom nivou.

Područje opštine Ulcinj karakterišu prirodne ljepote, koje su svrstane u spomenike prirode Crne Gore. To su Velika plaža, Mala plaža i plaža Valdanos. Ostrvo Stari Ulcinj svrstano je u predjele posebnih prirodnih odlika.

Na području opštine Ulcinj prisutne su i rijetke i endemične biljne i životinjske vrste. Utvrđeno je preko 250 vrsta ptica. Kao što je napisano u prethodnim poglavljima, Ucinjska solana sa susjednim vlažnim staništima značajno je područje za boravak i zimovanje (vodenih) ptica.

Najduža od svih ovih je Velika plaža, koja je smještena istočno od grada Ulcinja i Port Milene, i predstavlja pješčanu plažu, ukupne dužine 10,1 km. Ova plaža, koja je svojom ljepotom zasluženo dobila ime Kopacabana Crne Gore, pruža se od porta Milene do ušća rijeke Bojane. Velika plaža je udaljena oko 4 km od grada Ulcinja. Pješčane dine na Velikoj ulcinjskoj plaži među posljednjim su utočištima jedinstvene i rijetke halofitne vegetacije. Međutim, zbog nedovoljno kontrolisanog turističkog i urbanog razvoja, te zbog povećanog ispuštanja zagađenih i neprečišćenih otpadnih voda u more, ovaj ekosistem je ugrožen.

Mala plaža se pruža od Nuredinove ponte, gdje se izdiže Stari grad, do rta Suka. Polukružnog je oblika, duga oko 430 m.

Uvala Valdanos se nalazi 4 km sjeverozapadno od Ulcinja. Stari maslinjak u Valdanosu, sa 18.000 stabala, predstavlja dio većeg kompleksa, koji se prostire do samog grada Ulcinja. Starost ovih stabala je i do 2000 godina, a ima i onih koja postoje još od perioda stare Grčke.

Takođe, ostrvo Stari Ulcinj je predio posebnih prirodnih odlika. Nalazi se na jednom manjem ostrvu, pri obali između Bara i Ulcinja. Danas na ostrvu postoje manji ostaci bedema, smješteni na zapadnom i djelimično na sjevernom dijelu. Istočna i južna obala su strme i stjenovite, te i nije bilo potrebe za građenjem odbrambenih zidova. Na ostrvu postoje i ostaci unutrašnjih građevina – manjih kuća, kao i jedne jednobrodne crkve sa ozidanom podzemnom grobnicom na zapadnom kraju. Po čitavoj površini ostrva nalaze se komadi keramičkih sudova, koji pripadaju antičkom vremenu.

Prema Prostornom planu Crne Gore, predviđeno je stavljanje pod zaštitu Ulcinjske solane sa knetama, Ade Bojane i ostrva Stari Ulcinj kao jedinstvenog botaničkog i zoološkog lokaliteta. Takođe, predviđeno je i uređenje korita rijeke Bojane i izgradnja nasipa, kako bi se spriječile poplave, a istovremeno i degradacija oblasti.

2.11 Turizam u ruralnim područjima

Turizam je najznačajnija privredna grana opštine Ulcinj. Oko 32 kilometra jadranske obale predstavljaju najvažniji ekonomski i privredni resurs ove opštine.

U sklopu ekonomije turizma, ruralni turizam podrazumijeva turističku valorizaciju agrarnih područja, prirodnih resursa, kulturnog nasljeđa, vjerskih spomenika, lokalnih tradicionalnih običaja, kao posebno oblikovanje turističke proizvodnje i brend, što sve zajedno čini identitet područja i zadovoljava potrebe gostiju u smislu smještaja, usluga, hrane, pića, rekreacije, sportskih aktivnosti i događaja.

Podrška razvoju turizma – komplementarnost poljoprivrede sa turizmom ima sve veći značaj budući da širok izbor domaćih proizvoda obogaćuje turističku ponudu i čini je jedinstvenom, tako da je turizam kroz afirmaciju nacionalne kuhinje i specifičnih crnogorskih proizvoda snažan generator razvoja poljoprivrede.

Treba sagledati važnost i ruralnog turizma, jer je to interakcija poljoprivredne proizvodnje, prezentovanje tradicije, tradicionalne gastronomije i turističkih usluga. Jednom riječju, u pitanju je korišćenje već postojećih resursa. Stoga, razvoj ruralnog turizma se bazira na održivom razvoju, kroz revitalizaciju već postojeće, tradicionalne gradnje odnosno baštine, kojoj se daje nova namjena – turistička. Planiranjem potpunije obnove, valorizacije i zaštite turističkih potencijala stvara se integralni turistički proizvod, koji je vezan za realizaciju programa revitalizacije ruralnog prostora, program razvoja, ali i program brendiranja turističke ruralne destinacije.

Oblast turizma u Crnoj Gori u nadležnosti je Ministarstva ekonomskog razvoja. Turizam predstavlja najvažniju privrednu djelatnost u Crnoj Gori. Broj gostiju pokazuje stalni rast, tako da je u 2018. godini ostvareno 2,2 miliona dolazaka sa 12,9 miliona noćenja, a u 2019. godini 2,64 miliona dolazaka gostiju sa ostvarenih 14,45 miliona noćenja, od čega 95% čine turisti iz inostranstva. Kada je u pitanju vrsta destinacija koje posjećuje najveći broj turista, čak 85% dolazi u primorska mjesta, dok planinske centre posjećuje 4,3%, a glavni grad 7% gostiju. Pored toga, najveći broj turista Crnu Goru posjećuje tokom ljetnjih mjeseci, od maja do oktobra.

Najveći problem je neadekvatan smještajni potencijal. To za posljedicu ima ograničavanje sezone na samo tri mjeseca (od juna do avgusta).

2.12 Ruralna područja

Termin „ruralno“ dugo nije precizno definisan, te je uglavnom bio ograničen na bukvalni pojam, pod kojim su se podrazumijevala područja s prirodnim seoskim okruženjem, uključujući sela, manja naselja itd., s poljoprivredom i šumarstvom kao glavnim privrednim karakteristikama.

Prema OECD metodologiji, cjelokupna teritorija Crne Gore mogla bi se smatrati ruralnom. Međutim, imajući u vidu izražene nejednakosti između teritorijalnih jedinica na lokalnom nivou (opština) i uzimajući u obzir ostale specifičnosti vezane za Crnu Goru, predložen je sljedeći pristup za definisanje ruralnih područja: ukoliko opština ima preko 10.000 stanovnika u urbanim centrima, tj. u naseljima koja MONSTAT klasifikuje kao urbana i koja administrativno pripadaju urbanim centrima, ova naselja nijesu klasifikovana kao ruralna područja, dok preostali dio teritorije te opštine jeste. S druge strane, opštine koje su u popisu 2011. godine imale manje od 10.000 stanovnika koji žive u urbanim naseljima, klasifikovane su kao ruralna područja. Predložena podjela je najbolji odraz trenutne situacije u Crnoj Gori.

Tabela 3: Prikaz broja urbanog i ruralnog stanovništva po regionima

Region	Broj stanovnika	Urbano stanovništvo		Ruralno stanovništvo	
		Broj	%	Broj	%
Primorski	148.683	86.707	58,3	61.976	41,7
Središnji	293.509	233.640	79,6	59.869	20,4
Sjeverni	177.837	71.673	40,3	106.164	59,7
Crna Gora ukupno	620.029	392.020	63,2	228.009	36,8

Izvor: MONSTAT, Popis stanovništva 2011. godine.

Analizirajući dostupne podatke, navedene u prethodnoj tabeli, možemo zaključiti da je kako za primorski region tako i za opštinu Ulcinj skoro pola stanovništva u ruralnom području.

3. RAZVOJ I STANJE POLJOPRIVREDE ULCINJA

Maslina i maslinovo ulje, voće, povrće, ribe, tradicionalni gastronomski specijaliteti, temelj su ulcinjske poljoprivrede, a stari maslinici, livade, pašnjaci, oranice, vrtovi, ključni su za nastanak ulcinjskih predjela i očuvanje cjelokupne biološke raznovrsnosti. Evolucijom poljoprivrede neki poljoprivredni proizvodi i jela razvijaju se u velikom broju, a neki izumiru. Neki se ovdje tradicionalno uzgajaju više hiljada godina, neki tek stotinjak godina, a neki su možda zauvijek nestali. Tako su maslinjaci opstajali i opstali nekoliko hiljada godina, tradicionalni specijaliteti i više. Maslinarstvo i tradicionalni specijaliteti neprestano se razvijaju i unapređuju, pa se danas, u 21. vijeku, Ulcinj može ponositi upravo ovim draguljima svoje poljoprivrede.

Poljoprivreda je oduvijek bila važna privredna grana u Ulcinju. Do sredine 20. vijeka bila je glavna djelatnost, a do kraja tog vijeka njen je udio u Ulcinju konstantno opadao. Mada je imao povoljne prirodne uslove za evolutivni razvoj, poljoprivreda se vrlo sporo razvijala zbog intenzivnih procesa deagrarnizacije i depopulacije sela, koji su bili mnogo više podržavani politikom od 1945. do devedesetih godina. Površina poljoprivrednog zemljišta u Ulcinju stalno se smanjuje zbog nekorišćenja urbanizacije, izgradnje infrastrukture i stambenih objekata. Glavni su poljoprivredni proizvođači mala poljoprivredna gazdinstva: maslinarstvo, prerada masline, povrćarstvo, povrtarstvo, cvjećarstvo, te tradicionalni specijaliteti.

Razvoj ulcinjske poljoprivrede ograničavaju nemogućnost intenzivne proizvodnje zbog zaštite podzemnih i nadzemnih voda i mora, neizgrađena infrastruktura za navodnjavanje, nerazvijena prehrambena industrija, neorganiziranost proizvodnog sektora, rizik od šteta zbog prirodnih neprilika (suša, niske zimske temperature), nerazvijenost tržišne infrastrukture. Budući da se u poljoprivrednoj djelatnosti koriste zemljište i prirodni prostor, bitna je njihova zaštita i razvoj, a važnost poljoprivrede prelazi granice mjerljive ekonomskim i proizvodnim pokazateljima.

3.1 Raspoloživi podaci i infrastruktura lokalne uprave

Lokalna samouprava u opštini Ulcinj organizovana je podjelom na nekoliko sekretarijata i odjeljenja. Ona vrši poslove koji se odnose na praćenje i unapređivanje sistema lokalne samouprave i neposrednih oblika lokalne samouprave, izradu propisa koji se odnose na sistem lokalne samouprave, organizaciju lokalne uprave i drugih propisa i sl. Za razvoj poljoprivrede, praćenje i predlaganje programa i mjera podrške zadužen je Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju, koji trenutno ima dva službenika i jednog rukovodioca.

Lokalna uprava Ulcinj u 2022. godini je za poljoprivrednu proizvodnju lokalnim budžetom predvidjela 80.000,00 eura za podršku poljoprivredi. Do početka oktobra 2022. godine lokalna samouprava nije isplatila nijednom poljoprivrednom proizvođaču predviđenu podršku, te je u avgustu 2022. izvršila rebalans, kojim je podrška za poljoprivredu smanjena na 20.000,00 eura.

Podaci kojima raspolaže lokalna samouprava o poljoprivrednoj proizvodnji, strukturi zemljišta, dominantnim sektorima, potencijalima i sl. vrlo su ograničeni, šturi, pojedini i ne postoje. Dostupni su sljedeći:

Poljoprivrednom djelatnošću, zbirno i kao primarnom i sekundarnom, bavi se 1.900 domaćinstava;

Najzastupljeniji proizvodni sektori su:

- Uzgoj ranog povrća (plastenička proizvodnja), oko 50 ha, uzgoj povrća na otvorenom prostoru, oko 1000 ha;
- Stočarstvo, sa oko 3000 muznih grla goveda, 7000 grla ovaca i koza, 30.000 živine, oko 3000 košnica i dr;
- Uzgoj agruma, oko 400.000 stabala ili 600 ha;
- Uzgoj maslina, stari zasad – oko 80.000 stabala ili 300 ha, i novi intenzivni zasadi – oko 70.000 stabala ili 300 ha;
- Ostalo voće, smokve, nar, kivi i dr., oko 250 ha;
- Vinogradarska proizvodnja, oko 95 ha.

Zemljišni potencijal – izdvajaju se tri ravničarska kompleksa: Ulcinjsko i Štojsko polje sa oko 6.600 ha površine; Šaska dolina sa oko 450 ha i Anamaljsko Polje sa 2.400 ha bruto površine.

Zahvaljujući povoljnim fizičkim osobinama, ovo zemljište pruža dobre mogućnosti za razvoj niza poljoprivrednih grana, počev od intenzivne proizvodnje povrća, podizanja različitih višegodišnjih zasada (masline, agrumi, smokve, nar, vinova, loza i dr.), pa do stočarske proizvodnje. Ova područja, uz obezbijedeno navodnjavanje, imaju značajan poljoprivredni potencijal, koji je veoma malo korišćen.

Lokalna samouprava nema nijedan podatak o trenutnom stanju sektora ribarstva i lovstva. Takođe ne raspolaže registrom tradicionalnog nasljeđa u poljoprivrednoj proizvodnji i proizvodnji hrane. Pored loših evidencija i planiranja, evidentiran je nizak nivo poznavanja sektora na državnom nivou i svijesti o njima, pa tako i strateških pravaca, te neadekvatno/nepostojeće savjetodavstvo u poljoprivredi na lokalnom nivou, nizak nivo znanja u oblasti povlačenja državnih fondova, neadekvatan/mali broj zaposlenih, negativan marketing, nedovoljna promocija dobrih praksi.

Strateška, planska dokumenta, programi, odluke i ostalo neusklađeni su, vrlo često u koliziji sa nacionalnim dokumentima. Činjenično stanje je trenutno takvo da „prijeti“ izumiranje „malog“ proizvođača i poljoprivrednog gazdinstva kao osnovne poluge razvoja i diverzifikacije poljoprivrednog sektora.

Evropski parlament je kroz Odbor za poljoprivredu i ruralni razvoj donio slj. prijedlog rezolucije o budućnosti malih poljoprivrednih proizvođača (2013/2096 INI), kojom daje poseban značaj snažnijem razvoju i očuvanju porodičnih gazdinstava koja se bave proizvodnjom hrane. Među različitim mjerama koje se preporučuju, navodi se i davanje podrške od strane lokalne zajednice (gradova i opština) poljoprivrednim gazdinstvima u obliku prodaje njihovih proizvoda na pijacama: „*podstiče na povećanje direktne prodaje na*

lokalnim i regionalnim tržištima, uključujući tradicionalne proizvode, na razvoj pojednostavljenih oblika prerade u malim poljoprivrednim gazdinstvima, pridržavajući se načela odgovornosti, ali bez razrađenog sistema kontrole; također poziva teritorijalne samouprave na veću aktivnost u razvoju infrastrukture za direktnu prodaju, uključujući lokalne i gradske pijace, olakšavajući tako potrošačima pristup jeftinim, svježim i kvalitetnim poljoprivrednim proizvodima;“

„smatra se da u rješavanje problema malih poljoprivrednih gazdinstava osim zajedničke poljoprivredne politike moraju biti uključene i ostale politike, između ostalog kohezijska politika, radi doprinosa poboljšanju tehničke infrastrukture i pristupu javnim uslugama u ruralnim područjima, a iz sredstava Europskog socijalnog fonda potrebno je financirati društveno-socijalna djelovanja koja se tiču socijalne uključenosti, obrazovanja, stručnog osposobljavanja, prenošenja znanja; budući da ta gazdinstva nemaju veliki uticaj na tržište, takođe se može dopustiti dodatna podrška iz državnih sredstava u skladu sa pravilima usklađenim sa Europskom komisijom i bez kršenja pravila tržišne utakmice;“.

Sve ove činjenice su signal da se treba okrenuti ka zadovoljenju prehrambenih potreba stanovništva iz vlastitih, i to što prirodnijih izvora, te pri tome koristiti sve raspoložive resurse kojima se podstiče proizvodnja hrane. U tome je uloga pijaca i lokalnih štandova, kao središnjih mjesta prodaje domaćih proizvoda, posebno u gradovima, i te kako značajna.

3.2 Registar poljoprivrednih gazdinstava (RPG)

Registar poljoprivrednih gazdinstava objedinjuje sve poljoprivredne proizvođače na državnom nivou i u nadležnosti je resornog ministarstva (Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede). RPG je osnov za analizu i predlaganje budućih strateških mjera na lokalnom i državnom nivou. U skladu sa podacima pomenutog registra u 2022. godini, za opštinu Ulcinj navode se sljedeće podaci:

U opštini Ulcinj trenutno je registrovano 648 gazdinstava, što je oko 5% od ukupnog broja registrovanih gazdinstava u Crnoj Gori. Od tog broja, 643 gazdinstava nalazi se u kategoriji porodična poljoprivredna gazdinstva, dok je registrovano pet gazdinstava pravnih lica.

Tabela 4. Broj registrovanih gazdinstava za opštinu Ulcinj po organizacionoj strukturi

Organizaciona struktura	Broj gazdinstava
Pravna lica	5
Fizička lica	643
Broj upisanih u RPG u opštini Ulcinj	648

Broj prijavljenih žena koji su nosioci gazdinstva iznosi 52, što je veoma nisko u odnosu na broj muškaraca, a broj prijavljenih članova na poljoprivrednim gazdinstva za teritoriju čitave

opštine iznosi 749, što ukazuje na veoma nepovoljan natalitet, kada se uporedi sa ukupno prijavljenim brojem gazdinstava.

Starosna struktura nosilaca porodičnih poljoprivrednih gazdinstava u opštini Ulcinj prikazana je u Tabeli 5.

Tabela 5. Starosna struktura nosilaca porodičnih poljoprivrednih gazdinstava u opštini Ulcinj

Starost nosilaca	Broj nosilaca
Mlađi od 20 godina	2
Između 20 i 30 godina	17
Između 30 i 40 godina	59
Između 40 i 50 godina	126
Između 50 i 60 godina	199
Između 60 i 70 godina	172
Stariji od 70 godina	68

U RPG se evidentiraju podaci o stepenu obrazovanja kako nosilaca tako i članova porodičnih gazdinstava. Podaci o stepenu obrazovanja nosilaca porodičnih poljoprivrednih gazdinstava prikazani su u Tabeli 6.

Tabela 6. Obrazovna struktura nosilaca porodičnih poljoprivrednih gazdinstava u opštini Ulcinj

Obrazovanje nosilaca	Broj nosilaca
Nezavršena osnovna škola	40
Osnovna škola	135
Srednja škola	350
Viša škola	42
Fakultet	76

U RPG se evidentiraju i podaci o korišćenom poljoprivrednom zemljištu i kulturama, a prikazani su Tabelom 7.

Tabela 7. Površine pod kulturom u opštini Ulcinj

Vrsta kulture	Površina (ha)
Jabuka	0,16
Kajsija	1,18
Kivi	0,69

Krastavac	1,66
Krompir, kasni	1,63
Krompir, rani	7,48
Kruška	0,97
Kukuruz	24,79
Kukuruz za zelenu masu	11,63
Kupina	0,07
Kupus	0,47
Limun	1,73
Lisnato povrće	5,89
Livade	349,02
Lubenica	44,74
Lucerka	15,18
Malina	0,28
Mandarina	119,42
Maslina	110,40
Mješovito/Ostale	18,35
Nar	22,46
Orah	0,06
Ostale sadnice	1,52
Ostale citrusi	2,81
Ostalo korjenasto bilje i kupusnjače	0,03
Ostalo krmno bilje za zelenu masu	0,87
Ostalo povrće	7,72
Paprika	6,24
Paradajz	8,64
Pašnjaci	84,94
Pasulj	0,61
Pomorandža	11,90
Pšenica	1,58
Sadnice – šumsko drveće	1,42
Sadnice – ukrasno bilje	0,01
Šargarepa	0,01
Šljiva	2,03
Smokva	3,66
Šuma	12,39

Šumsko zemljište	1,51
Trešnja	0,72
Vinova loza – sorte za proizvodnju vina kontrolisanog kvaliteta	1,15
Vinova loza – stone sorte	0,68
Vinova loza – vinske sorte	6,29
Višnja	2,93

U RPG se vode evidencije o broju objekata na gazdinstvima, te su ti podaci navedeni u Tabeli 8.

Tabela 8. Broj objekata na gazdinstvima u opštini Ulcinj

Vrsta objekta	Broj objekata
objekat za držanje poljoprivrednih mašina, opreme i repro-materijala	221
objekat za držanje stoke	394
objekat za preradu poljoprivrednih proizvoda	8
ostalo	14
spremište za poljoprivredne proizvode	60
staklenik ili platenik	67
vinski podrum	4

Bitni podaci, koji se takođe evidentiraju u RPG, jesu struktura mehanizacije i opreme na registrovanim poljoprivrednim gazdinstvima, a govore o stepenu opremljenosti za efikasno obavljanje poljoprivredne proizvodnje danas.

Tabela 9. Struktura mehanizacije i opreme na gazdinstvima za opštinu

Druge mašine (rasturači đubriva, prskalice i sl.)	56
Dvoosovinski traktori do 40 kw (do 54 ks)	316
Dvoosovinski traktori od 41 kw do 60 kw (55 ks – 82 ks)	17
Dvoosovinski traktori od 61 kw do 80 kw (83 ks – 109 ks)	1
Dvoosovinski traktori od 81 kw do 100 kw (110 ks – 136 ks)	0
Dvoosovinski traktori više od 101 kw (137 ks)	0
Jednoosovinski traktori	296
Kamioni	14
Kombajni	2

Mašine za preradu mlijeka	2
Mašine za sjetvu i sadnju	8
Muljača za grožđe	11
Oprema za mužu	159
Oprema za navodnjavanje	76
Ostala oprema (plugovi, drljače, sušare i sl.)	682
Prese za baliranje sijena	31
Traktorska prikolica	306
Travokosačice, samohodne	9
Travokosačice, traktorske	239

3.3 Sektor poljoprivrede

Poljoprivredna gazdinstva u Crnoj Gori nijesu specijalizovana. Oko 80% svih poljoprivrednih gazdinstava su gazdinstva mješovitog tipa, a samo 8,0% od ukupnog broja gazdinstava su tzv. specijalizovana, što se može pripisati i teritorijama koje pripadaju opštini Ulcinj.

3.3.1 Poljoprivredno zemljište⁵

Kao jedan od najvažnijih prirodnih resursa, zemljišni pokrivač Crne Gore je veoma raznovrstan, karakterističan po heterogenim sistematskim jedinicama, što je posljedica raznolikosti uslova nastanka: matičnih supstrata različitih geoloških i litoloških svojstava, izražene forme reljefa, promjenjivosti klimatskih uslova i načina korišćenja. Preovladavaju zemljišta skromne plodnosti, kisjele reakcije, lakšeg mehaničkog sastava, često skeletna i plitka, što ima za posljedicu nizak apsorptivni kompleks, a samim tim malu sposobnost za zadržavanje vlage i hranljivih materija.

Površina poljoprivrednog zemljišta u Crnoj Gori iznosi 309.241 ha, što predstavlja 22,4% teritorije Crne Gore.

Tabela 10: Poljoprivredno zemljište po kategorijama (u ha)

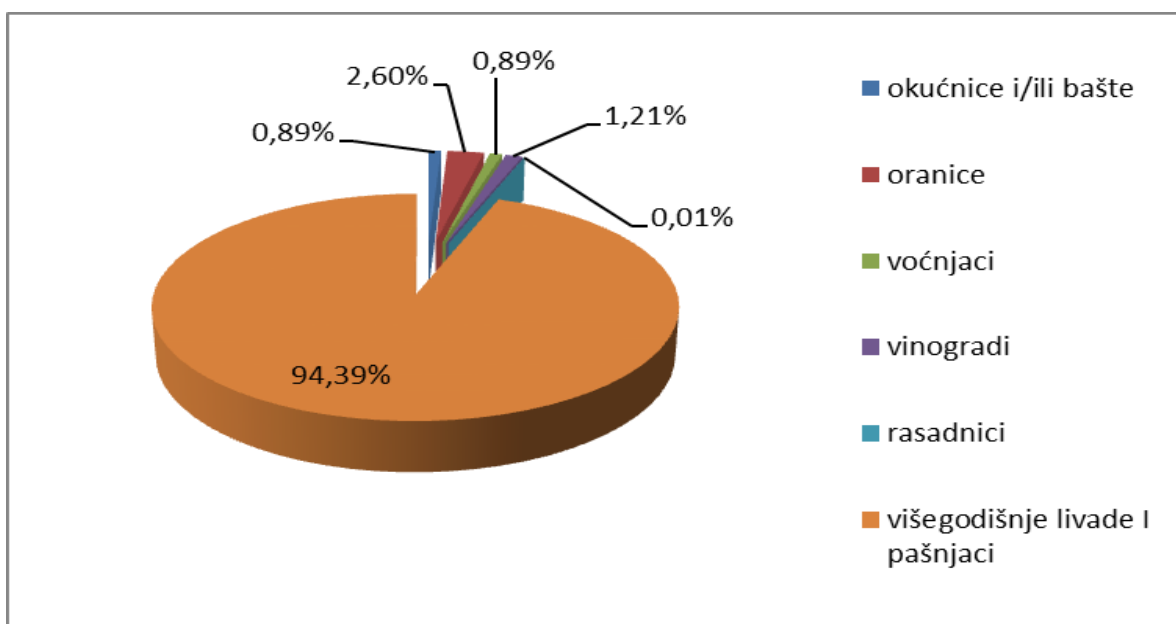
Poljoprivredno zemljište po kategorijama korišćenja	2013
Raspoloživo zemljište	309.241
<i>a) okućnice i/ili bašte</i>	1.992,1
<i>b) oranice</i>	5.812,1
<i>c) voćnjaci (uključujući maslinjake)</i>	1.974,9
<i>d) vinogradi</i>	2.701,8
<i>e) rasadnici</i>	32,1
Višegodišnje livade i pašnjaci	210.618,0
Ukupno korišćeno poljoprivredno zemljište	223.131,0

⁵ Većina informacija preuzeta je iz Strategije razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja 2015–2020.

Izvor: MONSTAT, Statistički godišnjak 2014. godine

Od ove površine 95,2% pripada poljoprivrednim porodičnim gazdinstvima, a ostatak, koji predstavlja 4,8%, pripada poslovnim subjektima. Prosječno poljoprivredno gazdinstvo ima 4,6 ha iskorišćenog poljoprivrednog zemljišta. Veliki broj neobrađivih površina posljedica je velikog udjela pašnjaka u ukupnoj površini poljoprivrednog zemljišta u Crnoj Gori. Imajući u vidu površinu i strukturu poljoprivrednog zemljišta, sa 0,49 ha poljoprivrednog zemljišta po stanovniku, Crna Gora spada u grupu evropskih zemalja sa povoljnim zemljišnim resursima za razvoj poljoprivrede. Sljedeći grafikon prikazuje strukturu poljoprivrednog zemljišta u Crnoj Gori u 2014. godini.

Grafik 1: Struktura korišćenog poljoprivrednog zemljišta u Crnoj Gori u 2013. godini

Izvor: MONSTAT, Statistički godišnjak 2014. godine

Uprkos značajnim zemljišnim resursima, ono je usitnjeno i raspoređeno na veliki broj porodičnih gazdinstava. Tako 31,6% ukupnog poljoprivrednog zemljišta čine parcele površine do 0,50 ha. Više od polovine gazdinstava (54,1%) koristi 0,10 ha do 1 ha poljoprivrednog zemljišta. Čak 73% porodičnih gazdinstava posjeduje površine manje od 2 ha, dok samo 0,9% porodičnih gazdinstava ima zemljišne površine veće od 100 ha, što čini 38% ukupnog korišćenog poljoprivrednog zemljišta. **U Primorskom regionu, struktura (veličina gazdinstava) je najnepovoljnija**, dok Sjeverni region ima najveći procenat gazdinstava koja koriste veće površine poljoprivrednog zemljišta.

Kvalitet zemljišta u Crnoj Gori sa stanovišta praćenja zagađenja dobar je, što znači da zemljište nije zagađeno teškim metalima i drugim zagađujućim materijama. Sa stanovišta plodnosti zemljišta, situacija je drugačija, jer veći dio čine plitka skeletna zemljišta niske plodnosti i niskog kapaciteta zadržavanja vlažnosti.

Struktura zemljište na teritoriji opštine Ulcinj data je u Tabeli 11.

Tabela 11. Struktura poljoprivrednog zemljišta⁶ (uporedni podaci: katastar i MONSTAT)

Br.	Kategorija korišćenja zemljišta	Katastarski podaci	MONSTAT
1.	Oranice i bašte	2.719	3.481
2.	Voćnjaci (ukupno)	534	700
3.	Vinogradi (ukupno)	72	95
4.	Livade	2.099	2.000
5.	Obradive površine (1 + 2 + 3 + 4)	5.424	6.276
6.	Pašnjaci (ukupno)	1.857	2.019
7.	Trstici i bare	242	242
8.	Poljoprivredne površine	7.523	8.537
9.	Šumska zemljišta	6.322	5.900
10.	Neplodno	690	600
11.	Ukupno (8+9+10)	14.535	15.037

Glavni problemi u pogledu zemljišta u Crnoj Gori odnose se na sljedeće:

- Promjena namjene zemljišta – prije svega, odnosi se na urbanizaciju, izgradnju industrijskih i drugih infrastrukturnih objekata. Ovaj problem je značajno istaknut u blizini naselja, dolina, oko rječnih tokova i u Primorskom regionu. Tačne brojke o prenamjeni zemljišta nijesu dostupne, ali ipak navodimo podatke, radi ilustracije. Nivo izgrađenosti obalnog područja (1 km od mora) u ovom trenutku iznosi 13,8%, što je prosjek u 38 evropskih zemalja. Međutim, ako se uzme u obzir planirana gradnja (već usvojeni prostorni planovi), onda ta brojka dostiže skoro 46,5%, što je znatno više nego u većini evropskih zemalja, sa izuzetkom Belgije koja ima visoku stopu gustine naseljenosti;
- Degradacija zemljišta kroz eksploataciju mineralnih sirovina (šljunak, pijesak, različite rude);
- Povećana koncentracija toksikanata (neorganskih i organskih) – uglavnom je rezultat neadekvatnog odlaganja komunalnog i industrijskog otpada ili emisije izduvnih gasova u blizini većih saobraćajnica;
- Proces erozije sve više postaje posljedica nekoordinisanog upravljanja zemljištem i gubitka biodiverziteta, kao i nerealizovanje mjera vezanih za sprečavanje erozije;
- Neadekvatni podaci u katastru.

Suštinu ovih problema čini nekoliko trendova i procesa:

- Demografski trendovi – napuštanje ruralnih područja i migracija ka urbanim sredinama (što takođe znači napuštanje tradicionalnog načina korišćenja zemljišta, zbog kojeg je, kroz ekološki proces sukcesije, poljoprivredno zemljište izgubljeno ili je preraslo u šume);
- Loše upravljanje zemljištem – sistem upravljanja zemljištem je nerazvijen (ne postoji adekvatna zemljišna politika), nedostaju informacije i statistički podaci sa terena, monitoring i adekvatni ljudski i tehnički kapaciteti. Ovo predstavlja ozbiljno

⁶ Izvor: Strateški plan razvoja opštine Ulcinj za period 2016–2020

ograničenje ako se uzme u obzir da je značajan dio poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu, a koje se može izdavati zainteresovanim investitorima.

Tržište zakupa poljoprivrednog zemljišta još uvijek je nerazvijeno zbog, prije svega, problema mentaliteta prilikom rješavanja imovinsko-pravnih odnosa naslijeđene zemlje. Banke prihvataju zemljište kao garanciju (zalog) prilikom odobravanja kredita, no ipak, kada je u pitanju poljoprivredno zemljište, njegova vrijednost se umanjuje zbog nerazvijenosti tržišta poljoprivrednog zemljišta. Izuzetak čine zemljište u obalnom području ili parcele u urbanom području, na dobroj lokaciji, koje se mogu iskoristiti za izgradnju stambenih objekata.

Dok je adekvatna upotreba raspoloživih zemljišnih resursa od velikog značaja za razvoj poljoprivrede u Crnoj Gori, većina prethodno navedenih pitanja zahtijeva zajedničke akcije i koordinaciju institucija na nacionalnom i lokalnom nivou.

3.3.2 Stočarstvo

Ulcinjski sektor stočarstva karakteriše relativno niska konkurentnost. Najznačajniji regioni za proizvodnju goveda trenutno su opštine na sjeveru. To je posljedica postojeće nepovoljne strukture (preovlađuju male, porodične farme), niskog tehničkog nivoa gajenja stoke itd.

Prema podacima Direkcije za savjetodavne poslove u oblasti stočarstva (MPŠV) u 2020. godini na 4.846 govedarske farme drži se više od dva grla krava i junica, sa ukupnim brojem od 35.686 grla. U Tabeli 12 dat je pregled vlasnika i ukupnog broja grla na ovim farmama.

Tabela 12. Broj vlasnika i grla na farmama goveda sa dva i više grla

R. br	Opština	Br. vlasnika	Priplod. grla
1	Bar	54	426
2	Ulcinj	146	1048
3	Tivat	1	3
4	Herceg Novi	25	137
5	Kotor	11	114
6	Budva	1	8
7	Podgorica	305	2409
8	Danilovgrad	142	1287
9	Cetinje	44	581
10	Nikšić	738	6074
11	Plužine	233	1649
12	Šavnik	187	1328
13	Berane	274	1642
14	Andrijevica	94	541
15	Rožaje	298	2597
16	Petnjica	152	1314
17	Plav	110	779
18	Gusinje	41	319
19	Bijelo Polje	802	6155
20	Kolašin	148	955
21	Mojkovac	167	991

22	Pljevlja	748	4426
23	Žabljak	125	903
	UKUPNO	4846	35686

U skladu sa podacima iz Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja (2015–2020), proizvodnja mlijeka u Crnoj Gori zasniva se uglavnom na proizvodnji kravljeg mlijeka, dok su količine ovčijeg i kozijeg mlijeka značajno manje.

U cilju poboljšanja konkurentnosti sektora stočarstva, svim podsektorima (goveda, ovce i koze) potrebna je intenzivnija investiciona podrška, posebno lokalne uprave. Bez lakog pristupa izvorima novca kod komercijalnih banaka i bez odgovarajuće podrške iz državnih i lokalnih sredstava u formi grantova, biće teško obezbijediti razvoj stočarskih farmi.

3.3.3 Biljna proizvodnja

Biljnu proizvodnju u Ulcinju karakteriše veliki broj malih poljoprivrednih gazdinstava koja uzgajaju različite biljne kulture, a pored poljoprivrede bave se i turizmom. Povoljni prirodni uslovi omogućavaju uzgoj citrusa i kontinentalnog voća, kao i gotovo svih vrsta povrća.

Prema podacima iz RPG, najveći broj gazdinstava bavi se proizvodnjom voća i povrća.

Voćnjaci su zauzimali površinu od 1.856,1 ha 2013. godine, što je 27,7% više nego što su zauzimali po popisu iz 2010. godine.

Prema podacima Sektorske studije za voće i povrće (2014), najveći udio bilježi proizvodnja agruma (24,4%) i šljiva (24,2%). Agrumi su najzastupljenije voće južne regije i u njihovoj strukturi najveće učešće zauzima mandarina, koja se u značajnoj mjeri uzgaja plantažno. Osim bresaka, malina, jagoda i agruma, ostale voćne vrste se uglavnom ekstenzivno gaje bez primjene agrotehničkih mjera (okopavanje, đubrenje, rezidba, zaštita od štetočina i mraza, navodnjavanje itd.).

3.3.4 Voćarstvo i povrtarstvo

Prinosi i količine koji se (kako u voćarstvu tako i u povrtarstvu) ostvaruju u Ulcinju, prema podacima iz RPG, znatno su niži u odnosu na potencijal sektora. Razlog je najčešće neadekvatan izbor sorti i hibrida i neodgovarajuća primjena agrotehničkih mjera, nedostatak mehanizacije. Plantažni voćnjaci su u nedovoljnoj mjeri zastupljeni, posebno u dijelu kontinentalnog voća. Plastenička proizvodnja takođe.

Uz visoke cijene inputa i tradicionalnu tehnologiju proizvodnje, sektor voća i povrća je, generalno uzevši, nekonkurentan kako na domaćem tako i na inostranom tržištu. Izuzetak su agrumi, gdje Ulcinj može da bude lider u državi po njihovoj proizvodnji. Nadalje, proizvedeno voće i povrće obično ne ispunjava tržišne standarde. Na pijacama se nude nestandardizovani proizvodi, bez deklaracija, u neadekvatnoj (obično polovnoj) ambalaži.

Najznačajniji problemi sa kojima se suočavaju proizvođači voća i povrća jesu neorganizovan plasman i nedostatak sredstava za širenje proizvodnje. Manjka im i znanje o savremenim tehnologijama. Generalno, slabo se udružuju, i upravo je nedostatak kvalitetnih formi

udruživanja, kojima bi se mogli prevazići glavni problemi, jedna od ključnih slabosti sektora. Loša infrastruktura (putna prvenstveno), posebno u ruralnim predjelima, takođe limitira razvoj sektora.

Prerada voća i povrća je jako slabo razvijena, i pored velikog potencijala i duge tradicije u proizvodnji džemova, pekmeza, slatkog, sokova, sirupa, sušenog voća i povrća i sl.

Cijene voća i povrća u Ulcinju na prilično su visokom nivou. Jedna od karakteristika je i izražena varijabilnost tokom sezone. Cijene uvoznog voća i povrća nerijetko su niže nego domaćeg, a kako je tražnja uglavnom cjenovno orijentisana, domaći proizvođači vrlo često ostaju „kratkih rukava“. Uvozna zavisnost Ulcinja u ovom sektoru biva sve izraženija.

Promjene navika kupovine reflektuju se i na tržište voća i povrća, te kupovine na pijaci ustupaju mjesto marketima, gdje je domaće voće i povrće manje zastupljeno. Razlog uglavnom leži u nemogućnosti domaćih proizvođača da obezbijede potreban obim i kontinuitet snabdijevanja maloprodajnih lanaca.

3.3.5 Ratarstvo

Iako ratarska proizvodnja predstavlja jednu od najvažnijih poljoprivrednih grana u pogledu korišćenja zemljišta i proizvodnje za prehranu ljudi i životinja, te doprinosi ukupnoj poljoprivredi, analizirajući podatke iz RPG-a, možemo zaključiti da je u Ulcinju skoro u potpunosti nerazvijena.

Sektor primarne biljne proizvodnje karakterišu određene zajedničke slabosti: usitnjenost proizvodnje, slaba vertikalna integracija, mali obim proizvodnje, nizak tehnološki nivo, neujednačen odnos kvalitet–cijena, visoka proizvodna cijena po jedinici i nedostatak kapaciteta za skladištenje.

S dobrim prirodnim preduslovima (klima, nezagađeno zemljište, hidropotencijal) Ulcinj ima izuzetan potencijal za proizvodnju visokokvalitetnog voća i povrća, posebno agruma, smokve, nara, masline, vinove loze, bamije, ljekovitog i aromatičnog bilja... Međutim, razvoj sektora je umnogome limitiran tehnologijom proizvodnje i odsustvom inovacija. Predstojeći period treba iskoristiti, i sektor voća i povrća učiniti konkurentnijim i spremnim da isprati trendove moderne poljoprivredne prakse.

3.3.6 Maslinarstvo

Maslina je najstarija suptropska kultura na crnogorskom primorju, sa tradicijom gajenja dužom od 2000 godina. Maslinarstvo je u Ulcinju jedna od najrazvijenijih poljoprivrednih grana, posebno ako se uzmu u obzir zasadi maslina u uvali Valdanos. Većina maslinjaka su stari zasadi (oko 70 %, prosječne starosti 200-300 godina), koji se nalaze na teže pristupačnim terenima, a posljednjih godina uspostavlja se i manje zastupljena plantažna proizvodnja. Broj maslina u Crnoj Gori je 489.520, a u proteklih desetak godina bilježi konstantan rast (između ostalog i zahvaljujući realizaciji agrobudžetskih mjera, čiji je cilj zasnivanje novih, te rekonstrukcija i revitalizacija postojećih zasada). Najviše zastupljene su domaće sorte žutica (65%), crnica, sitnica, lumbardeška i drobnica. Posljednjih godina primjetan je trend sadnje introdukovanih stonih sorti poput *Picholine*, *Arbequina*, *Leccino*, *Coratina*. Ove sorte treba da

nadomjeste nedostatak stonih sorti u domaćem sortimentu i omogućuje gajenje masline u zonama kritičnim zbog zimskih mrazeva.

U Crnoj Gori ne postoje velike površine pod maslinama u privatnom vlasništvu (6 ha posjeduje samo 12 porodičnih gazdinstava), već dominiraju manji posjedi. Veći kompleksi postoje na području Luštica, sa 20.000 stabala, i u Ulcinju, na Valdanosu, sa 18.000 stabala. Ulcinj treba da iskoristi ovu komparativnu prednost u cilju razvoja sektora. Uvala Valdanos se nalazi 4 km sjeverozapadno od Ulcinja. Stari maslinjak na Valdanosu, sa 18.000 stabala, predstavlja dio većeg kompleksa, koji se prostire do samog grada Ulcinja. Starost ovih stabala je i do 2000 godina, a ima i onih koja postoje još od perioda stare Grčke.

Maslinarstvo karakterišu izražene varijacije u godišnjim prinosima (od 300 tona maslina godišnje u lošim godinama berbe, pa do 2.600 tona maslina u plodnim rekordnim godinama). Jedan od razloga je i neadekvatno, neredovno i nepotpuno sprovođenje agrotehničkih mjera. Naime, prosječna visina stabala u Crnoj Gori je 7–10 m, pa u nekim slučajevima čak i do 15 metara, što onemogućava izvođenje adekvatnih agrotehničkih mjera i tresaćima otežava berbu.

Organska proizvodnja maslina u Ulcinju u potpunosti je nerazvijena, iako postoji veliki potencijal za njen razvoj na određenim izolovanim lokalitetima (npr. Valdanos). Trenutno nema registrovanih organskih proizvođača na teritoriji opštine Ulcinj.

Prerađivačka industrija u Crnoj Gori nije modernizovana i nije u dovoljnoj mjeri usklađena sa međunarodnim standardima proizvodnje maslina i maslinovog ulja, što utiče i na kvalitet finalnog proizvoda. Posljednjih nekoliko godina ipak se zapažaju značajni pomaci, kako sa aspekta agrotehnike tako i u tehnologiji prerade ploda masline.

Plod masline najvećim dijelom prerađuje se u ulje (90%), a mali dio se konzervira za kućnu upotrebu. U Crnoj Gori je registrovano 15 uljara, od kojih je osam sa kontinuiranom linijom za hladno cijedenje ulja (kapaciteta 250–500 kg ploda na sat), a ostalo su tradicionalni mlinovi sa kamenim presama.

Prinos varira od 300 tona maslina godišnje u lošim godinama berbe, pa do 2.600 tona maslina u plodnim, rekordnim godinama.

Količina ostalih prerađevina od ploda masline zanemarljiva je, a proizvodi se uglavnom za sopstvene potrebe i na tradicionalan način. Postoje dva manja pogona za proizvodnju sapuna od maslinovog ulja i jedan za proizvodnju likera od masline. Maslina ima višestruku primjenu: od nje je moguće praviti kozmetičke preparate, suvenire od maslinovog drveta, manje komade namještaja, čaj od maslinovog lišća itd. Da bi se ovaj potencijal valorizovao, potrebno je promovisati različite forme udruživanja (kooperative, proizvođačke organizacije i sl.), koje bi na adekvatan način pribavljale inpute i plasirale finalni proizvod.

3.3.7 Vinogradarstvo

I pored velikog potencijala, usljed zemljišnih i klimatskih uslova, vinogradarstvo i proizvodnja vina su nerazvijeni u Ulcinju. Iako se podacima lokalne uprave konstatuje da je

vinogradarska proizvodnja prisutna na oko 95 ha, podatak iz RPG je registrovao svega 8 ha. Mogući razlog je proizvodnja van regulatornog okvira.

3.3.8 Ribarstvo

Ribarstvo predstavlja tradicionalnu privrednu granu u Crnoj Gori. Obuhvata ribolov (privredni ribolov u ribolovnim vodama Crne Gore, i to u ribolovnom području morskog priobalja i na Skadarskom jezeru, sportsko-rekreativni, naučno-istraživački, sanacioni i selektivni ribolov), akva-kulturu (slatkovodnu akva-kulturu i marikulturu), preradu riba i tržište proizvoda ribarstva. MPŠV – Direktorat za ribarstvo, jeste organ državne uprave zadužen za izradu i sprovođenje politike ribarstva. Zadaci MPŠV obuhvataju izradu i predlaganje nacrtu propisa, kao i izradu godišnjeg budžeta. Krovni zakonski akti koji regulišu oblast ribarstva i akvakulture su Zakon o morskome ribarstvu i marikulturi i Zakon o slatkovodnom ribarstvu i akvakulturi, sa pratećim pravilnicima, koje donosi MPŠV.

Ukupna količina uzgojene i izlovljene ribe koja se evidentira u MONSTAT-u, u periodu 2017–2019, kretala se između 1.999 (2017) i 2.298 tona (2018) ribe, školjki, glavonožaca i rakova (bez izlova iz Skadarskog jezera). Ukoliko se navedena količina uzgojene i izlovljene ribe, koja se evidentira u MONSTAT-u, podijeli sa brojem stanovnika, dobija se podatak da se po glavi stanovnika uzgoji i izlovi od 3,08 do 3,69 kg ribe i drugih vodenih organizama.

Već stotinama godina ribolov predstavlja dio života lokalnog stanovništva, koje ima koristi od mnoštva ribe i u delti Bojane i na otvorenom moru. Ribolov ostaje važna ekonomska aktivnost, bitna za turizam, a u Ulcinju se najčešće obavlja na sljedećim lokacijama:

Rijeka Bojana i Porto Milena.

Ribolov je nekada bio važna tradicionalna djelatnost u selima Reč, Sutjel i Sveti Đorđe. Delte Bojane i Porta Milena veoma su bogate jeguljom i cipolom. Međutim, od zatvaranja granice sa Albanijom, pristup rijeci i njenim obalama bio je strogo zabranjen. Štaviše, izgradnjom brane na Drimu, Bojana je izgubila dio vode, dok se istovremeno uzvodno od Skadra zagađenost značajno povećala. Kao rezultat, rječni ribolov je opao. Posebno se moraju pomenuti tradicionalne ribarske djelatnosti sa „kalimera” mrežama u Porto Mileni, bivšem izlivu Zoganjske lagune i sadašnjoj drenaži Ulcinjske solane. Ovaj vodeni basen je naročito bogat ribom. Međutim, količina i kvalitet ribe ugroženi su jakim zagađenjem i ilegalnim ribolovom.

Šasko jezero

Poslije Drugog svjetskog rata poljoprivredna kooperacija u selu Vladimir koristila je Šasko jezero. Ribolov je bio sezonski i obavljao se sa malo opreme, uglavnom stojećim mrežama. Zavisio je od različitih faktora, kao što su migracija ribe, mriješćenje ili zadržavanje ribe u nekim djelovima jezera. Bio je prilagođen ekološkim karakteristikama posebnih vrsta ribe bitnim za prisustvo ribe u priobalnom pojasu. Bogatstvo ribom je bilo značajno za domaće i međunarodne institucije i potencijalne investitore u intenzivnoj proizvodnji ribe (jegulja, morski grgeč, šaran, pastrmka, losos).

Jadransko more

Morski ribolov se uglavnom obavlja u moru na Maloj plaži i kod restorana na mostu prema ostrvu Ada Bojana. Razvija se na nivou malih biznisa lokalnih ribolovaca i vlasnika restorana. Zbog malih čamaca, ulov je mali. Iako su kapaciteti komercijalnih vrsta prilično iscrpljeni, ima ih još uvijek dovoljno za lokalne potrebe. Međutim, ilegalni ribolov se odvija odmah uz plažu, na šta ukazuju ribarske mreže duž plaža Ade Bojane i Velike plaže. Uz ribu, tu su još komercijalno važne, visokokvalitetne vrste cefalopoda, kao što su *Largo vulgaris*, *Sepia officinalis*, *Sepiola rondeleti* i *Eledone mostchata*.

Slatkovodno ribarstvo se odvija kroz ribolov i uzgoj riba u slatkim vodama – slatkovodnu akva-kulturu.

Prema Zakonu o slatkovodnom ribarstvu i akva-kulturi, ribolovne vode su vode rijeka, riječni rukavci, prirodna i vještačka jezera, bare, kanali, potoci, akumulacije i druge vode u kojima žive ribe i drugi vodeni organizmi, a koje se ustupaju na korišćenje radi obavljanja sportsko-rekreativnog ribolova, osim voda u uzgajalištima, akumulacijama, jezerima ili tekućim vodama koje se koriste ili su prostorno planskim dokumentima predviđene za javno vodosnabdijevanje. Rijeke koje se ulivaju u more prestaju da budu ribolovne vode na mjestu gdje voda postaje postojano slana. U ribolovnim vodama određuju se ribolovna područja, radi obavljanja privrednog ribolova.

Ribolov može da bude sportsko-rekreativni, naučnoistraživački, sanacioni i selektivni i privredni. Sportsko-rekreativnim ribolovom mogu da se bave samo fizička lica koja imaju dozvolu za obavljanje sportsko-rekreativnog ribolova. Naučnoistraživački ribolov u ribolovnim vodama mogu da obavljaju domaće i strane naučne ustanove, koje ispunjavaju uslove propisane Zakonom o slatkovodnom ribarstvu i akvakulturi. Sanacioni ribolov je ribolov koji se vrši radi spašavanja od uginuća ili uništenja ribe i drugih vodenih organizama u određenoj ribolovnoj vodi. Selektivni ribolov je ribolov koji se obavlja radi zaštite autohtonih vrsta riba i drugih vodenih organizama. Privredni ribolov se odvija samo u ribolovnom području sa upotrebom plovnog objekta ili bez njega, na osnovu dozvole za privredni ribolov.

Glavne vrste u ulovu privrednog ribolova na moru jesu srdela (*Sardina pilchardus*), sa učešćem od 26,2% u ukupnom iskrcaju, zatim inćun (*Engraulis encrasicolus*), sa 15,7%, tuna (*Thunnus thynnus*), sa 6,8%, šnjur (*Trachurus trachurus*), sa 5,5%, a od demerzalnih vrsta kozica (*Parapenaeus longirostris*) i oslić (*Merluccius merluccius*), sa po 3,7 i 3,9%, i barbun (*Mullus barbatus*), sa 3,6% učešća u ukupnom iskrcaju (za period 2017–2019). Izlov ribe iz Jadranskog mora obavlja se korišćenjem ribolovnih plovnih objekata.

Slatkovodna akva-kultura svedena je isključivo na uzgoj hladnovodnih vrsta riba, sa apsolutnom dominacijom kalifornijske pastrmke (*Oncorhynchus mykiss*). Pored kalifornijske pastrmke, učešće drugih vrsta (potočna pastrmka crnomorskog sliva – *Salmo labrax*, mladica – *Hucho hucho*; lipljen – *Thymallus thymallus*) sporadično je i uglavnom se uzgaja mlađ za potrebe poribljavanja otvorenih voda.

Najveći broj plovila koja učestvuju u ribolovu na moru registrovan je u Opštini Ulcinj (58 plovila, odnosno 21,6% ukupnog broja). To su plovila koja koriste alate malog obalnog ribolova, odnosno mreže stajaćice i parangale. U ovom području nema registrovanih plovila koja koriste mreže kočice i plivarice. Crnogorsku ribolovnu flotu karakteriše velika starost plovila, kao i mala srednja dužina plovila. Prosječna starost svih plovila u floti iznosi 31.86 godina, dok je prosječna dužina svih plovila u floti 7,12 metara.

Na teritoriji opštine Ulcinj, na Rtu Đeran, započete su aktivnosti za pripremu svih neophodnih preduslova za rad na izgradnji ribarske luke. U postojećim lukama nedostaju skladišni prostori za ribu sa pratećom opremom (rashladne komore, ledomati, voda), osim u Luci Bar. Tokom ljetnjih mjeseci, kada postojeće luke svoje aktivnosti orijentišu ka turizmu, cijene vezova za plovila rastu u velikoj mjeri.

Prioritetna razvojna aktivnost Crne Gore je turizam, što često dovodi do konflikta u pogledu korišćenja obale i mora sa morskim ribarstvom. S obzirom na slabu razuđenost obale i malo mjesta za vezivanje ribarskih plovila i odlaganje ribolovnog materijala, ribari su često potisnuti, naročito tokom ljetnjih mjeseci. Kako bi se prevazišli konflikti, potrebno je osnažiti vezu između ribarstva i turizma, promovisati ribarstvo i predstaviti ga kao turističku atrakciju i tradiciju Crne Gore.

Turizam ima veliki uticaj na ribarstvo u smislu potražnje tržišta za ribom. Tokom ljeta postoji velika potražnja za svježim proizvodima iz mora, proizvodima koji su ulcinjskog porijekla, i postoji veliki interes za razvoj rekreativnog turizma.

U crnogorskim vodama proglašeno je zaštićeno morsko područje – MPA Platamuni, a dva su predložena (MPA Katič i MPA Stari Ulcinj).

3.3.9 Lov

Lov se uglavnom obavlja u Ulcinjskoj solani i na Velikoj plaži, glavnim staništima rijetkih ptica, dok je ostrvo Ada Bojana jedina strogo kontrolisana oblast, gdje se primjenjuje zabrana lova. Lov organizuje i izvodi lokalno lovačko društvo iz Ulcinja, koje broji 17 zaposlenih i oko 150 lokalnih članova (koji imaju dozvole).

Love se gotovo isključivo ptice. To je veoma raširena aktivnost i obavljaju je i lokalni (procjenjuje se oko 2000 osoba) i strani (uglavnom Italijani) lovci, u močvarama i priobalnim pješčanim dinama. Zakon reguliše lov, ali krivolov se uveliko dešava i van sezone. Sezona lova u Crnoj Gori traje veoma dugo (počinje već 15. avgusta – sredinom turističke sezone – i završava se 15. marta). Zvanični datum zatvaranja i/ili ograničenje lova ne poštuje se, pa se izvodi u bilo koje doba ili na bilo kojem mjestu, uglavnom tokom migracije ptica i zimi.

4. SWOT ANALIZA SEKTORA POLJOPRIVREDE

Tabela 13: SWOT analiza trenutne situacije u poljoprivredi i ruralnom sektoru

SNAGE (Strengths)	SLABOSTI (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> • Sektor poljoprivredne proizvodnje je prepoznat kao jedan od najbitnijih sektora unutar nacionalnih strategija i programa Crne Gore; • Povoljna klima za mnoge vrste proizvodnje, • Raznovrsnost biodiverziteta, zastupljenost autohtonih vrsta i sorti u poljoprivredi, • Dobri uslovi za organsku proizvodnju, • Još uvijek dovoljno radne snage, koja traži dodatne mogućnosti zapošljavanja, • Evidentne promjene u institucionalnom okviru u posljednjem periodu, • Evidentne pozitivne promjene u proizvodnom procesu (usvajanje novih tehnologija, uvođenje standarda i dr.), • Nezagađena životna sredina - nezagađeno zemljište za proizvodnju, a samim tim i za bavljenje organskom proizvodnjom; • Zastupljenost porodičnih gazdinstava sa dugom tradicijom u proizvodnji; • Redovna isplata direktne podrške od strane MPŠV; • Korišćenje savremene tehnologije u prerađivačkom sektoru; • Većina proizvoda je bez dodavanja hemijskih dodataka, pesticida, aditiva i sl.; • Neiskorišćeni raspoloživi prerađivački kapaciteti; • Trend povećanja prerađivačkih subjekata sa akcentom na preradu poljoprivrednih proizvoda; • Interes mlađe populacije; • Postizanje značajne ekonomske koristi od sektora. 	<ul style="list-style-type: none"> • Loša saradnja između državnih i lokalnih aktera i neusaglašenost politika poljoprivrednog razvoja; • Usitnjena gazdinstva – preovladava egzistencijalna poljoprivreda, a time i neprofesionalno poslovanje; • Nedovoljno radne snage u sektoru – preovladavaju staračka domaćinstva; • Neblagovremeno (zakašnjelo) ulaganje u infrastrukturu, koje je uslovalo izumiranje sela (bez obzira na sve intervencije države, prisutno je „odumiranje“ crnogorskih sela); • Nepovoljni uslovi kreditiranja – neophodan je veliki zalog ukoliko želi da se uloži u ovaj sektor, jer vlada veliko nepovjerenje banaka prema farmerima i prema njihovim ulaganjima; • Loša infrastruktura, naročito u udaljenim selima; • Nedovoljno zastupljena proizvodnja stočne hrane; • Slab rasni sastav; • Neadekvatni objekti za smještaj stoke i mehanizacije na gazdinstvima; • Odsustvo motivisanosti mladih ljudi za bavljenje poljoprivredom; • Mali asortiman domaćih proizvoda u prodavnicama; • Veliki dio proizvodnje se realizuje van regularnog otkupa, kao i duge otkupne linije; • Nedovoljna podrška u investicijama i nabavci opreme za preradu na domaćinstvima radi legalizacije/uvođenja u tržišne tokove ovog dijela prerade; • Jaka konkurencija iz uvoza; • Uvoz proizvoda sumnjivog sastava; • Nedostatak znanja i opreme za preradu na domaćinstvima; • Mali broj prepoznatljivih proizvoda koji imaju potencijal za zaštitu oznakom kvaliteta; • Nedovoljna kontrola na tržištu; • Veliki broj sitnih proizvođača, dosta udaljenih jedni od drugih, što smanjuje profitabilnost proizvodnje;

	<ul style="list-style-type: none"> • Proizvodnja iziskuje dosta angažovanja radne snage; • Nezadovoljavajuće znanje u upravljanju proizvodnjom i adekvatnom prezentacijom proizvoda; • Nedovoljna horizontalna i vertikalna povezanost lokalnih aktera sa državnim politikama i službama; • Nedovoljna kontrola kvaliteta proizvoda koji se iznose na tržište; • Slabo i loše udruživanje proizvođača; • Nedostatak informisanosti potrošača o značaju i potrebi kupovine kontrolisanih proizvoda; • U regionima sa velikim potencijalima za organsku proizvodnju, za sada nema organskih proizvođača; • Nepostojanje podrške na lokalnom nivou; • Jezičke barijere.
PRILIKE (<i>Opportunities</i>)	PRIJETNJE (<i>Threats</i>)
<ul style="list-style-type: none"> • Ukрупnjavanje poljoprivrednih gazdinstava; • Udruživanje proizvođača radi efikasnije proizvodnje, prerade i plasmana proizvoda; • Bolje veze između učesnika u lancu vrijednosti dovešće do stvaranja veće dodate vrijednosti mliječnih proizvoda; • Unapređenje infrastrukture (seoskih puteva) radi poboljšanja otkupa; • Vraćanje mladih na selo uz pomoć lokalne uprave i državne strategije i njenih programa i politika; • Organizovana poljoprivredna proizvodnja u ruralnim sredinama koja nije obuhvaćena otkupom; • Legalizacija proizvodnje i opredjeljivanje podrške za preradu na poljoprivrednom gazdinstvu; • Proizvodnja tradicionalnih visokokvalitetnih proizvoda na poljoprivrednom gazdinstvu; • Podrška manjim preradama da se zadrže autentični proizvodi (načini proizvodnje – recepture) usljed sve većih zahtjeva tržišta za autentičnim kvalitetnim 	<ul style="list-style-type: none"> • Odumiranje/umiranje sela – dalji odliv radne snage sa ruralnih područja, a samim tim i opadanje proizvodnje; • Smanjenje poljoprivredne proizvodnje; • Loša komunikacija sa državnim institucijama i ostalim lokalnim samoupravama; • Nepoznavanje strateških pravaca i programa podrške od strane lokalne administracije; • Nepostojanje savjetodavnog servisa; • Nepostojanje adekvatnih udruženja poljoprivrednih proizvođača, te neorganizovane i neefikasne proizvodnje; • Zastarjelost opreme za proizvodnju; • Izazovi slobodnog tržišta – velika konkurencija inostranih proizvoda; • Nelojalna uvozna konkurencija, nezaštićenost domaćih proizvoda na tržištu; • Nedovoljna podrška u integrisanju aktera po vertikali lanca vrijednosti; • Pad kupovne moći stanovništva; • Visoke investicije za podizanje novih poljoprivrednih gazdinstava i prerađivačkih kapaciteta; • Koncentrisani razvoj drugih grana privrede – turizma, bez razvoja poljoprivrede, može uticati na dalju depopulaciju i neiskorišćavanje prirodnih resursa;

<p>proizvodom;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zaštita proizvoda oznakama kvaliteta; • Organska proizvodnja; • Uvođenje novih prerađivačkih programa u cilju boljeg iskorišćavanja postojećih kapaciteta, proširenja palete domaćih proizvoda i smanjenja uvoza; • Povećanje dodate vrijednosti proizvoda kroz doradu, preradu i marketing, kvalitetnu ambalažu i dizajn; • Unapređenje promocije prodaje domaćih proizvoda (promotivne kampanje); • Izlazak na tržište zemalja iz okruženja; • U razvijenijim područjima, gdje je veća zastupljenost proizvodnje tradicionalnih proizvoda, razvijati ruralni turizam; • Plasman proizvoda na lokalnom tržištu i valorizacija kroz sektor turizma; • Jačanje administrativnih kapaciteta putem formiranja savjetodavnih i konsalting službi; • Razvoj i ulaganje u agroturizam, posebno „malih“ porodičnih gazdinstava. 	<ul style="list-style-type: none"> • Velika uvozna zavisnost; • Nerazvijeno znanje i svijest poljoprivrednih proizvođača; • Nerazvijena svijest javnosti o prednostima lokalnih proizvoda; • Otežan pristup finansijama za poljoprivrednike (kreditu). • Ekonomska kriza.
--	--

Sektor poljoprivrede nije dovoljno razvijen na teritoriji opštine Ulcinj. Nerazvijenost sektora uslovljena je prvenstveno usitnjenim gazdinstvima i tradicionalnim, ekstenzivnim načinom proizvodnje, te neefikasnim poslovanjem i nedovoljnim iskorišćavanjem raspoloživih prirodnih resursa. Takođe, sektor je na lokalnom nivou suočen sa nepostojanjem podrške, kako finansijske tako i edukativne.

Na nivou proizvodnje, pored pomenutih razloga, nerazvijenost sektora uslovljena je i lošom infrastrukturom, u smislu neadekvatnih objekata i opreme, nedostatkom radne snage, nelegalnom proizvodnjom, nedostatkom znanja i potrebom za obukama o pravilnoj i efikasnoj proizvodnji uz korišćenje postojećih prirodnih resursa, neadekvatnim marketingom i promocijom. Izuzetni prirodni resursi i mnoštvo neiskorišćenih i nezagađenih poljoprivrednih površina predstavljaju ogroman resurs za unapređenje proizvodnje i kvaliteta i razvoj organske proizvodnje. Na putu evropskih integracija i sve oštrijih kriterijuma po pitanju bezbjednosti hrane proizvođači će biti suočeni sa sve većom potrebom usklađivanja proizvodnog procesa sa zahtijevanim standardima.

Poljoprivredni sektor je suočen sa nedostatkom poljoprivrednih evidencija na lokalnom nivou o poljoprivrednoj proizvodnji i potencijalima na domaćinstvima, što predstavlja ozbiljan problem u praćenju kvaliteta proizvoda. Registrovani prerađivački kapaciteti pokazuju trend porasta i diverzifikacije tokom posljednjih godina, unapređuju uslove prerade investiranjem u nove tehnologije i uvođenje standarda kvaliteta. Stepenn iskorišćenosti postojećih prerađivačkih kapaciteta iznosi oko 50%, što je veoma nisko.

Investiranje u poljoprivredu je veoma teško obezbijediti s obzirom na loše kreditne uslove, male vrijednosti zemljišta i poljoprivrednih nepokretnosti na tržištu i nepovjerenje banaka prema farmerima po pitanju ulaganja u poljoprivredu.

Na polju usklađivanja sa standardima Evropske unije čine se veliki naponi u sektoru i zakonska regulativa nastavlja tendenciju usklađivanja sa regulativama EU. U velikoj mjeri je već usklađenja, ali nije zapažena njena dosljedna primjena u praksi, ni usklađenost lokalnih politika sa istom.

Udruživanje proizvođača nije na zadovoljavajućem nivou i uz državne podrške u tom smjeru model evropskih kooperativa ili sličnih načina udruživanja, uz adekvatno korišćenje raspoloživih ili budućih EU fondova, mogao bi biti pokretač razvoja i preokreta u sektoru.

5. TRADICIONALNA I ORGANSKA PROIZVODNJA

5.1 Tradicionalni, geografski prepoznati i kvalitetni proizvodi

Strategijom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Crne Gore 2014–2020 prepoznat je značaj usmjeravanja ka unapređenju proizvoda zasnovanih na kvalitetu. Jedna od šansi razvoja ulcinjske poljoprivrede kako na lokalnom tako i na regionalnom tržištu jeste usmjeravanje što većeg broja proizvoda prema unapređivanju i očuvanju kvaliteta, upravljanjem i kontrolom, ali i podizanjem kvaliteta, kako bi se proizvodi vrednovali na tržištu.

Kvalitet proizvoda s geografskim porijeklom i tradicionalnim obilježjima ukorijenjen je u lokalnim resursima i sa njima je usko povezan, pa opstanak i usavršavanje proizvodnog sistema često imaju značajnu ulogu u održavanju ekonomije i načina života. Dodavanje vrijednosti takvom proizvodu, uz istovremenu zaštitu njegovih glavnih obilježja, omogućava isplativost i obnovu lokalnih resursa, doprinoseći tako ne samo sistemu proizvodnje već i razvoju sela, lokalne zajednice i, sve češće, osjetljivim prirodnim resursima. To još znači i ostvarenje sinergije sa druga dva osnovna stuba održivog razvoja: okolinom i društvom.

Osnovu politike kvaliteta, kao dijela poljoprivredne i politike ruralnog razvoja, čini uspostavljanje sistema zaštite poljoprivrednih proizvoda i hrane sa oznakom porijekla i geografskom oznakom, kao i sistema za zaštitu proizvoda s posebnim svojstvima i karakteristikama, koja proizilaze iz tradicionalnih načina proizvodnje i pripreme, kao i oznaka: „viši kvalitet“; „planinski proizvod“ i „sa moje farme“. Proizvodi čija posebnost, tj. specifične karakteristike proizilaze iz načina proizvodnje ili prerade, kao i podneblja iz kojeg potiču, i koji se zbog toga razlikuju od proizvoda iz iste kategorije, mogu se registrovati kao pomenute oznake.

Zakonom o šemama kvaliteta (Službeni list CG br. 22/2017) propisan je način i postupak utvrđivanja svih šema kvaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, kao i ocjenjivanje usaglašenosti poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda sa specifikacijom tih proizvoda. Trenutne barijere su prije svega vezane za nedostatak znanja (nizak nivo svijesti kako proizvođača tako i potrošača), koordinacije i motiva da se obaveze i dobre prakse primijene,

nepostojanje administrativnih kapaciteta pri lokalnim i savjetodavnim službama za savjetodavstvo u ovoj oblasti, nedostatak kontrola kako sertifikacionog tijela tako i državnih inspekcija, pa se tako, uprkos uspostavljenim institucionalnim procedurama, na tržištu ne nalaze proizvodi koji su registrovani nekom od dobrovoljnih šema kvaliteta.

Na državnom nivou do sada je registrovano devet proizvoda, i to: „Njeguški pršut“ – geografska oznaka, „Pljevaljski sir“ – oznaka porijekla, „Crnogorska goveđa pršuta“ – oznaka porijekla, „Crnogorska stelja“ – oznaka porijekla, „Crnogorski pršut“ – geografska oznaka, „Durmitorski skorup“ – oznaka porijekla, „Kolašinski lisnati sir“ – oznaka porijekla, pšenično pivo „Čista desetka“ – oznaka Viši kvalitet, „Bamija na ulcinjski način“, oznaka garantovano tradicionalnog specijaliteta.

PRVI proizvod zaštićen kao garantovano tradicionalni specijalitet potiče upravo iz Ulcinja i riječ je o „Bamiji na ulcinjski način“. Pokretač i nosioc ovog zaštićenog naziva jeste nevladino udruženje Udruženje za uzgoj i promociju bamije iz Ulcinja. Bamija spremljena na tipičan način, karakterističan za Ulcinj, kao gastronomski specijalitet bila je u ponudi decenijama. Dokaz toj tvrdnji je i meni iz „Dvorca Balšića“ i „Palate Venecija“ iz 1996. godine. Navedene godine pomenuta dva hotela iz Ulcinja organizovala su i prezentaciju kroz degustiranje pripremljene bamije u Hotelu „Crna Gora“.

Pravni efekti registrovanja naziva GTS nijesu direktno vezani za koncept teritorije, kao što su geografske oznake, i svi proizvođači koji proizvode u skladu sa specifikacijom imaju pravo da koriste registrovani naziv, bez obzira na to gdje se nalaze, tj. gdje se proizvodnja obavlja, ako ispunjavaju propise usvojene za (prehrambene) proizvode koji su rezultat proizvodnog procesa, a koji odgovara tradicionalnom načinu pripreme i obrade tih proizvoda ili su proizvodi proizvedeni upotrebom sirovih materijala ili sastojaka koji se tradicionalno koriste u proizvodnji. Zaštićeni naziv garantovano tradicionalnog specijaliteta ili sa njom povezanim nacionalno propisanim znakom (logotipom) više se ne može koristiti na deklaraciji sličnih poljoprivrednih ili prehrambenih proizvoda koji ne ispunjavaju uslove iz objavljene specifikacije garantovano tradicionalnog specijaliteta.

GTS je šema vrlo specifična, jer potencijalno može obuhvatiti veliki broj korisnika. Naime, oznaka GTS se može koristiti za proizvode sa posebnim karakteristikama proisteklim iz upotrebe tradicionalnih sastojaka ili tradicionalnog načina pripreme. „Tradicionalan“ označava dokazanu upotrebu proizvoda na tržištu kroz vremenski period koji pokazuje prenošenje sa generacije na generaciju, u trajanju od najmanje 30 godina.

Ulcinj ima izuzetno veliki potencijal za razvoj šema kvaliteta na osnovu duge tradicije i visoke, višedecenijske reputacije, što je potvrđeno sa više literarnih izvora. Neki od njih su:

- „Gastronomsko blago Ulcinja“, publikacija, MogUI izdata 2009. godine, podržana i prihvaćena na lokalnom i državnom nivou. Doprinos je očuvanju kulinarskog bogatstva i autentičnosti kuhinje Ulcinja, koja ima dugu tradiciju. Publikacija je rezultat višegodišnjeg istraživanja gastronomskog nasljeđa i metoda proizvodnje;
- „Kalendar moje babe“ (objavljen u knjizi „Gastronomsko blago Ulcinja“) – autor se vodi životom svoje bake i njenih „ćakula“ sa snahom o najvažnijoj stvari na svijetu – hrani. Godina je počinjala u martu, s pojavom kuble, a završavala se smrznutim

divljim patkama i guskama na bazenima Solane. U pomenutoj publikaciji su zabilježeni tradicionalni ulcinjski recepti;

- „Tradicionalna babina kužina“, kuvar sestara Adalete i Dženane Bibezić koji su objavile 2016.g, kao spomenik jednom gradu, kulturi i vremenu. Vrijeme u kojem su nastajala ulcinjska jela prošlo je, no valja zapamtiti kako je njihov nastanak trajao vjekovima. Tradicionalni kuvar je pionirsko djelo, koje ima više od 130 autentičnih, većinom prvi put zapisanih recepata iz razloga, kako ističu sestre Bibezić, lijenosti ljudi ovog kraja kada treba nešto zapisati;
- Kuvar „Ukusi Crne Gore 2“ – od strane Udruženja šefova kuhinja u Crnoj Gori sakupljeni su recepti i jela bogate gastro ponude. Izdanje sadrži recepte za 150 jela – prisutnih, tradicionalnih jela, na prostoru Crne Gore – od primorja do sjevera, među kojima ima i mnogo ulcinjskih tradicionalnih jela.

U cilju uvida u bogato gastronomsko nasljeđe Ulcinja, koje je dobra osnova za zaštitu tradicionalnih specijaliteta, pomenućemo poljoprivredne proizvode / jela / gastronomske specijalitete obuhvaćene „Kalendarom moje babe“(Publikacija, Gastronomsko blago Ulcinja).

Tabela 14: Tradicionalni proizvodi/jela na teritoriji Ulcinja

Tradicionalna proizvodi/jela na teritoriji Ulcinja		
Pijetao u bijelom luku i sirćetu	Pasulj	Baklava
Starinska supa od kostiju	Raštan	Hurmašice
Supa od suvog mesa	Priganice sa spanaćem i kis. mlijeko	Halva
Gostinska čorba	Krompir sa mlijekom	Crvena halva
Riblja čorba	Pita	Zerde
Meso kapama	Pita sa kiselim mlijekom	Hadžimakule
Kaferma meso	Pita sa erzama	Aksude
Meso sa kiselim mlijekom i jajima	Pita sa džigericom	Peljte
Pečena teletina u sosu	Pita sa krompirom	Tespič
Jagnjeće meso sa kisj. mlijekom i bij. lukom	Pita od tikve (gola pita)	Hašure
Meso sa erza-ma	Pita sa purilukom	Gurabije
Tirit	Pita od tikve (gola pita)	Patišpanj
Kim sa jajima	Pita zeljanica	Rolač
Meso sa krompirom	Burek sa sirom	Kadaif
Pečeno jagnjeće meso	Fildžan burek	Firduluć
Frlik	Pšenica	Kastanjik
Drobovi	Prpeć	Tulumbe
Ćufte kapama	Popara od kukuruznog hljeba	Rolat sa grizom
Potopluka sa pijetom	Popara od kukuruznog hljeba	Kompot
Riba kapama	Tarhana	Terčin šerbet za Mevlud
Jegulja u riži	Crvena tarhana	Zelene masline
Krap u sosu	Palenta	Crne masline
Riba sa rižom	Tejtur	Pašteta od maslina
Pržena skakavica	Taratol	Domaće maslo
Kubla u tavi	Krulane	Nerden
Punjene paprike u tavi	Pečamur	Domaće jufke
Boranija	Domaći hljeb	Domaći sir
Bamije	Kukuruza	Domaće kisjelo mlijeko
Musaka	Kuvani mladi sir	Sirće od divljih jabuka
Spanać sa rižom	Priganice sa kiselim mlijekom	Vinsko sirće
Patlidžan u kockama	Kamkuće	Slatko od dunja
Patlidžan punjen sirom	Patlidžan sa jajima	Presukači
Kapama salata	Obične priganice	Pekmez od smokava
Patlidžan sa kiselim mlijekom	Somuni	Slatko od divljih smokava
Japarak	Sutlijaš	Suve smokve
Dolma sa mesom	Sarajlija	Sok od drenjina
Ćufte sa kiselim mlijekom	Cvijet nara	Sok od majske ruže
		Sirup od divljeg nara

U okviru projektnih aktivnosti Foodnected MSJA – Dr. Martin Schneider – Jacoby Association sprovedla je upitnike kod ukupno 19 lokalnih stejkholdera, koji su takođe bili učesnici dvodnevne radionice. Upitnici su bili namijenjeni različitim profilima: proizvođačima povrća i voća, restoranima, ribarima. Na osnovu rezultata upitnika, ali i u direktnoj komunikaciju sa lokalnim stejkholderima tokom dvodnevne radionice, došlo se do zaključka da ovo područje ima ogromne potencijale kada su u pitanju tradicionalni proizvodi, recepti i autohtone sorte. Izdvojeni proizvodi/jela preklapaju se sa širom listom proizvoda u

nastavku, ali bismo svakako izdvojili neke, koji su identifikovani od strane učesnika, a to su: ulcinjska bamija, koja je već na nacionalnom nivou dobila oznaku garantovano tradicionalni specijalitet, japrak, gurabije, za koje se veže tradicija, crne i zelene masline (sorta žutica), od koje se pored ulja pravi i pasta, zatim domaće maslo od kravljeg mlijeka, te sok od majske ruže i divljeg nara.

Kada govorimo o poljoprivrednim proizvodima koji imaju veliki potencijal za zaštitu geografske indikacije, jer su prisutne autohtone i specifične sorte, te imaju dugu tradiciju proizvodnje, tu su maslina, maslinovo ulje, nar, smokve, mandarine, ulcinjska lubenica i sl.

Uzevši u obzir da je jedan od zahtjeva registracije šema kvaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda upravo dokazana tradicija, literarno nasljeđe je od izuzetnog značaja.

Kvalitet, porijeklo, specifičnost i autentičnost važne su odrednice, čine jednu od najvažnijih snaga lokalne poljoprivrede, jer obezbjeđuju konkurentnu prednost i opstanak malim, specifičnim i tradicionalnim proizvođačima i daju veliki doprinos očuvanju kulturnog i gastronomskog nasljeđa. Zaštita šema kvaliteta posljedica je vještina i odlučnosti proizvođača koji su održavali tradiciju, ali su vodili računa i o razvoju novih sastojaka i načina proizvodnje, modernizaciji proizvodnje i proizvoda, kao i valorizaciji kroz sektor turizma. Zaštitom ovakvih proizvoda postiže se prepoznatljivost na tržištu, kako na lokalnom tako i na regionalnom i međunarodnom, te na taj način proizvod doprinosi prepoznatljivosti mjesta i regiona. Promocija i zaštita proizvoda oznakama kvaliteta doprinose ruralnom razvoju, diverzifikaciji prehrambenih proizvoda i većem izboru potrošača. Zaštita kvalitetnih, tradicionalnih i specifičnih proizvoda doprinosi i bogatijoj turističkoj ponudi, te razvoju samih turističkih destinacija.

Puno je razloga zašto ulcinjski proizvođači treba da dodaju vrijednost svojim proizvodima. Neki od osnovnih jesu:

(1) Povećana je tražnja za ovim proizvodima jer se zahtjevi potrošača mijenjaju u pravcu da nestaje srednji potrošač koji je kupovao proizvod prosječne cijene, a potrošači se sve više diferenciraju na one koji kupuju najjeftiniji ili najskuplji;

(2) Povećava se konkurentnost i dobit proizvodnjom ovih proizvoda, iako su, po pravilu, troškovi proizvodnje i prodaje proizvoda sa dodatom vrijednošću veći – ali veća prodajna cijena kompenzuje povećanje troškova;

(3) pružaju se nove mogućnosti prodaje, pošto proizvodi sa dodatom vrijednošću omogućavaju nova mjesta prodaje koja su nedostupna običnim proizvodima (ako nemaš standard, ne možeš da prodaješ u određenom lancu supermarketa, ako imaš geografsku oznaku, možeš da pozicioniraš proizvod na određeno mjesto i sl.);

(4) Lakše je dobiti podršku (naročito od strane ZPP EU, kojoj Crna Gora teži i čiji će član postati), jer berzanske robe se sve više prepuštaju tržištu, dok se akcenat u subvencionisanju stavlja na proizvode sa dodatnom vrijednošću, pogotovo kada se oni odnose na javna dobra (zaštitu okoline, socijalu, kulturu...);

(5) Ostvarivanje sinergije sa drugim aktivnostima i ostvarenje značajnog ekonomskog efekta kroz sinergijsku ponudu. Po pravilu, za proizvode sa dodatom vrijednošću postoji veća mogućnost povezivanja sa uslugama, narodnim graditeljstvom, tradicijom;

(6) ovi proizvođači su cjenjeniji i prihvatljiviji.

Pored orijentacije na kvalitet, postoje i drugi načini na koje treba dodavati vrijednost ulcinjskim proizvodima. Najvažniji su:

(1) uvođenje standarda – pošto se kupac udaljio od proizvođača, on ga više ne poznaje, pa želi garanciju da proizvod ima vrijednost za koju je spreman da plati više;

(2) oznake geografskog porijekla, kojim potvrđujemo da je specifičnost proizvoda nastala u jedinstvenoj kombinaciji lokalnih prirodnih resursa (klime, zemljišta, životinjskih ili biljnih sorti) i tradicije, znanja i vještina koje se prenose generacijama, a sve to na određenoj teritoriji;

(3) priprema proizvoda za prodaju, što obuhvata široku lepezu raznih aktivnosti, od pakovanja pa do komunikacije na relaciji proizvođač – potrošač, koja obuhvata priču koja prati proizvod, reklamiranje, brendiranje, pozicioniranje, promociju, publicitet i druge tehnike;

(4) unapređenje prodaje, pošto proizvodi sa dodatom vrijednošću zahtijevaju drugačiji marketing – drugačije načine i mjesta prodaje (ne isključujući i direktnu prodaju, koja raste kao metod prodaje proizvoda sa dodatom vrijednošću).

5.2 Organska proizvodnja

Organska proizvodnja je jedan od prioriteta razvoja crnogorske poljoprivrede i zauzima značajno mjesto u Strategiji razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Crne Gore 2014–2020. Interesovanje za organsku proizvodnju u Crnoj Gori naročito jača od 2015. godine. U sektoru voćarstva, u odnosu na period do 2015. godine, prisutan je značajan rast organski sertifikovanog voća i proizvoda od voća. Jedna od najefikasnijih metoda koje su dale doprinos povećanju broja proizvođača i obima organske proizvodnje jesu mjere podrške, nacionalne i IPARD mjere. Oblast organske proizvodnje uređena je Zakonom o organskoj proizvodnji („Službeni list Crne Gore“, br. 56/13).

Registar subjekata u organskoj proizvodnji vodi MPŠV. Upisanih proizvođača je 445, a sertifikovano 169 (podatak iz 2021. godine). U 2021. godini broj registrovanih proizvođača povećan je za 7,5%. Najveći broj organskih proizvođača nalazi se u sjevernom dijelu (92%), dok je 8% u središnjem i južnom dijelu Crne Gore.

Ukupna obradiva površina koja je u procesu sertifikacije iznosi 863,35 ha. Od toga je 606,55 ha u statusu organske proizvodnje, a 256,8 ha u prelaznom periodu, što znači da je 70,25% proizvodnje pod oranicama u organskom statusu. Najveći je udio površina pod voćarskom proizvodnjom sa 65,24%, zatim slijede površine pod biljnom proizvodnjom sa 34,31%, dok su površine u povrtarskoj proizvodnji zastupljene sa 0,44% u odnosu na ukupne obradive

površine (863,35 ha) koje se nalaze u procesu sertifikacije. Površina od 3563,98 ha je pod livadama i pašnjacima, koji se najviše koriste za kosidbu i ispašu stoke.

Tabela 15: Organska proizvodnja 2016–2021

Područje proizvodnje	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Višegodišnji zasadi (ha)	412	426	456	508	564	563
Obradivo zemljište (ha)	272	262	309	321	307	300
Livade i pašnjaci (ha)	2,680	2,032	3,696	3,925	3,952	3,5634
Stočarstvo (glava)	-	-	403	39	393	439
Uzgoj ovaca (glava)	1,428	863	1,092	1,309	1,369	938
Pčelarstvo (košnice)	506	839	1,103	1,964	3,381	1,980
Živina (kokoši)	267	390	170	160	300	200

Izvor: MPŠV, 2021

Podrška organskim proizvođačima trenutno se obezbjeđuje samo putem nacionalnih sredstva. Definisane mjere su: 1. Podrška organskoj proizvodnji i 2. Podrška plasmanu organskih proizvoda. Podrška organskoj proizvodnji realizuje se u obliku direktnih plaćanja, po hektaru u biljnoj proizvodnji i po uslovnom grlu stoke, živine i košnicama, u stočarskoj proizvodnji. S akreditacijom Mjere 4 IPARD III programa, ove će se aktivnost finansirati iz sredstava EU. Podrška plasmanu organskih proizvoda mjera je čiji su korisnici organski proizvođači upisani u Registar subjekata u organskoj proizvodnji, koji vodi MPŠV, isključivo za proizvode za koje posjeduju sertifikat od strane akreditovanog i ovlaštenog tijela za kontrolu organske proizvodnje, i koji plasiraju organske proizvode na tržište.

Organska proizvodnja je od velike važnosti za razvoj ruralnih područja, jer daje šansu za razvoj poljoprivrednih gazdinstava i malih proizvođača, doprinosi povećanim prihodima poljoprivrednog gazdinstva, te valorizaciji kroz sektor turizma.

Opština Ulcinj nema registrovanih organskih proizvođača i pored izuzetnog potencijala i dobre državne podrške, što je direktno rezultat loše horizontalne i vertikalne povezanosti lokalnih i državnih aktera, niskog razvoja svijesti i niskog poznavanja kako lokalnih učesnika tako i proizvođača.

6. INSTITUCIONALNI OKVIR KOJI DIREKTNO UTIČE NA RAZVOJ SEKTORA

Lokalna samouprava opštine Ulcinj zadužena je za razvoj poljoprivrede, definisanje strategija, programa, mjera podrške, ciljeva i vizije, te praćenje i upravljanje pravicima razvoja na lokalnom nivou.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) kao krovna institucija predlaže zakone i druge zakonske propise, sistemska rješenja u poljoprivredi, definiše agrarnu politiku i preduzima mjere za njeno sprovođenje. Takođe, predlaže Vladi podsticajne mjere za

poljoprivredu i ruralni razvoj Uredbom o uslovima, načinu i dinamici sprovođenja mjera agrarne politike (u daljem tekstu: Agrobudžet) i niz drugih dokumenata, propisa i akata neophodnih za usklađeno funkcionisanje i razvoj poljoprivrednog sektora.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u sklopu organizacije pruža savjetodavstvo kroz dvije organizacione strukture: Direkcija za savjetodavne poslove u biljnoj proizvodnji i Direkcija za savjetodavne poslove u stočarstvu. Pomenute dvije direkcije su regionalnog karaktera, te je opštini Ulcinj najbliže savjetodavstvo regionalne kancelarije u Baru, koje zapošljava dva službenika.

Laboratorije, ispitivanje kvaliteta i bezbjednosti poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda obavljaju specijalizovane laboratorije: Specijalistička veterinarska laboratorija, Institut za javno zdravlje, Centar za ekotoksikološka ispitivanja (CETI), Fitosanitarna laboratorija, Laboratorija za mljekarstvo i Laboratorija za proučavanje zemljišta i melioracije.

Uprave za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove, služba Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja koja vrši upis, nadzor i kontrolu objekata za obradu, preradu, pripremu, usluživanje, distribuciju, catering i promet hrane.

Istraživačke i obrazovne institucije i stručna pomoć:

Biotehnički fakultet je jedinica Univerziteta Crne Gore koja ima obrazovnu, naučnu i savjetodavnu funkciju u oblasti poljoprivrede i šumarstva. Svoju obrazovnu (nastavnu) ulogu obavlja od 2005/2006. godine. U okviru fakulteta postoje dva studijska programa: Stočarstvo i Biljna proizvodnja. Postdiplomske specijalističke i magistarske studije u oblasti biljne proizvodnje obuhvataju tri programa, i to: Vočarstvo i vinogradarstvo; Ratarstvo i povrtarstvo i Zaštita bilja, dok su postdiplomske specijalističke i magistarske studije u oblasti stočarstva organizovane kao jedinstven studijski program – Stočarstvo. Biotehnički fakultet posjeduje ogledno polje na lokaciji Lješkopolje, sa 25 ha vinograda, voćnjaka, staklenika i vinski podrum kapaciteta 300 hl. Od svog osnivanja, Biotehnički fakultet doprinio je rješavanju problema sa kojima su se poljoprivrednici suočavali, primjenom savremenih istraživanja, obrazovnih i drugih usluga. Fakultet je uspostavio saradnju sa privrednim sektorom kroz veliki broj zaključenih sporazuma i realizovanih aktivnosti, a aktivni su i na polju međunarodne saradnje.

Fakultet za prehrambenu tehnologiju, bezbjednost hrane i ekologiju (u daljem tekstu: FPTBHE) osnovan je 2012. godine, u okviru Univerziteta Donja Gorica. Glavne aktivnosti fakulteta su obrazovnog, naučnog i istraživačkog karaktera. FPTBHE ima četiri smjera (tehnološki inženjering, sanitarni inženjering, ekološki inženjering i inženjering HoReKa sistema) u okviru dodiplomskih studija. Kao naučnoistraživačka institucija, FPTBHE pokriva sljedeće oblasti: osnovna istraživanja, primijenjena istraživanja, pružanje usluga, promocija, umrežavanje i saradnja. Veza sa privredom ogleda se u sljedećim aktivnostima: organizovanje stručne prakse i vježbi za studente, rad u laboratoriji i rad na projektima. FPTBHE je uspostavio dobru saradnju sa brojnim kompanijama iz oblasti poljoprivrede i prerade hrane, kao i sa državnim i međunarodnim univerzitetima, fakultetima i istraživačkim institucijama.

Na teritoriji Crne Gore organizovano je pet srednjih stručnih škola. U okviru njihovog programa rada predviđeno je školovanje profila iz oblasti poljoprivrede, prerade poljoprivrednih proizvoda i veterine. U ovim školama se dijelom obrazuju i kadrovi profila poljoprivrednog tehničara raznih usmjerenja (ratar, voćar, vinogradar, povrtar, stočar, veterinar, proizvođač mlijeka, proizvođač duvana, mesar, pekar i sl.).

Ostale institucije i organizacije

Razvoju poljoprivrede, ali u znatno manjoj mjeri, doprinose i Centar za stručno obrazovanje, Turističke lokalne organizacije, Nevladine organizacije, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, Investiciono-razvojni fond, komercijalne banke i dr. Oni, u skladu sa svojim nadležnostima, sprovode aktivnosti kojima podržavaju razvoj poljoprivrede kroz promovisanje, javno djelovanje, odobravanje kreditne podrške poljoprivrednicima, nezaposlenim licima i/ili malim i srednjim preduzećima iz oblasti poljoprivrede i agroindustrije, te organizovanjem obuka. Značajnu podršku razvoju poljoprivrede Crne Gore, kroz aktivnosti koje sprovode, pružaju i Privredna komora Crne Gore i Unija poslodavaca.

7. MJERE PODRŠKE NA DRŽAVNOM NIVOU

AGROBUDŽET

Nacionalna finansijska podrška sektoru poljoprivrede definiše se Zakonom o poljoprivredi i ruralnom razvoju, zakonom o budžetu za tekuću godinu i Uredbom o uslovima, načinu i dinamici sprovođenja mjera agrarne politike – agrobudžet, koji se donosi na godišnjem nivou. Pomenutom uredbom utvrđuju se uslovi, način i dinamika sprovođenja mjera agrarne politike za tržišno-cjenovnu politiku, politiku ruralnog razvoja, poslove od javnog interesa, socijalne transfere pojedincima, mjere u oblasti bezbjednosti hrane, veterine i fitosanitarnih poslova i mjere u oblasti ribarstva.

Uredbom o uslovima, načinu i dinamici sprovođenja mjera agrarne politike za 2022. godinu – agrobudžet za 2022. godinu predviđena su sredstva u ukupnom iznosu od 50.877.757,51 €, i to: organu državne uprave nadležnom za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu i organu uprave nadležnom za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove u budžetu Crne Gore za 2022. godinu (u daljem tekstu: budžet) u ukupnom iznosu od 35.905.287,45 €, iz donacija u iznosu od 8.200.470,06 € i iz kreditnih sredstava u iznosu od 6.772.000,00 €.

Sredstva predviđena u budžetu u ukupnom iznosu od 35.905.287,45 € odnose se na:

- 1) razvoj poljoprivrede, ruralni razvoj i ribarstvo 31.675.158,20 €;
- 2) kontribuciju za potrebe realizacije međunarodnih projekata (IFAD) 1.726.000,00 €;
- 3) sprovođenje mjera bezbjednosti hrane i hrane za životinje 286.557,69 €;
- 4) sprovođenje mjera zdravstvene zaštite životinja 2.038.513,44 €;
- 5) sprovođenje fitosanitarnih mjera 179.058,12 €.

Struktura agrobudžeta u 2022. godini

Agrobudžet je podijeljen na pet djelova, i to: mjere tržišno-cjenovne politike; mjere ruralnog razvoja; podršku opštim uslugama i servisima u poljoprivredi; ribarstvo i drugo.

1. Mjere tržišno-cjenovne politike obuhvataju: direktna plaćanja i mjere za stabilizaciju tržišta.

Direktna plaćanja uključuju sljedeće mjere:

- direktna plaćanja u stočarskoj proizvodnji;
- podrška preradi mlijeka na gazdinstvu;
- direktna plaćanja u biljnoj proizvodnji;
- podrška proizvodnji sjemenskog materijala;
- direktna plaćanja za proizvodnju duvana;
- program unapređivanja pčelarstva.

Mjere za stabilizaciju tržišta obuhvataju: program investicija na tržištu i upravljanje rizicima u poljoprivredi.

2. Mjere ruralnog razvoja su podijeljene u tri osovine:

- mjere jačanja konkurentnosti proizvođača hrane,
- mjere za održivo gazdovanje prirodnim resursima,
- mjere za poboljšanje kvaliteta života i širenje ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima.

Mjere jačanja konkurentnosti proizvođača hrane obuhvataju: MIDAS 2 – komponenta 1, Jačanje programa Ministarstva za poljoprivredu, ruralni razvoj i ribarstvo; IPARD II program – program razvoja poljoprivrede i ruralnih područja u okviru IPARD 2014–2020; podrška razvoju vinogradarstva i vinarstva; podrška podizanju i modernizaciji/opremanju proizvodnih voćnih zasada; podrška razvoju maslinarstva; podrška povrtarskoj proizvodnji; podrška podizanju višegodišnjih zasada ljekovitog i aromatičnog bilja; podrška zasnivanju i održavanju matičnih zasada određenih voćnih i šumskih vrsta; podrška dostizanja standarda dobrobiti životinja u stočarstvu; podrška unapređenju kvaliteta sirovog mlijeka; podrška aktivnostima kooperativa, udruženja i organizacija proizvođača; podrška nabavci priplodnih grla u čistoj rasi; podrška za nabavku mehanizacije, priključaka i opreme u funkciji primarne proizvodnje; podrška investicijama za izgradnju bunara i bistijerni; podrška pokretanju i razvoju poslovanja mladih poljoprivrednika; podrška jačanju otkupne mreže mlijeka; podrška razvoju klastera u oblasti poljoprivrede; podrška investicijama u preradu na gazdinstvima; podrška ženskom preduzetništvu u poljoprivredi; podrška uvođenju inovacija u sektor poljoprivrede.

Mjere za održivo gazdovanje prirodnim resursima obuhvataju: očuvanje autohtonih genetičkih resursa u poljoprivredi; podršku organskoj proizvodnji; održivo korišćenje planinskih pašnjaka; podršku upravljanju stajskim đubrivom.

Mjere za poboljšanje života i širenje ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima obuhvataju: podršku investicijama u adaptaciju planinskih katuna; razvoj sela i izgradnju infrastrukture.

3. Podrška opštim uslugama i servisima u poljoprivredi

Podrške opštim uslugama i servisima u poljoprivredi obuhvataju obrazovanje, istraživanja, razvoj i analize; program unapređivanja stočarstva; program mjera kontrole kvaliteta proizvoda; podršku kvalitetu proizvoda – šeme kvaliteta; podršku plasmanu organskih proizvoda; uvođenje standarda kvaliteta i bezbjednosti hrane; promociju poljoprivrednih proizvoda i poljoprivrede, edukaciju i studijska putovanja poljoprivrednih proizvođača; tehničku i administrativnu podrška za sprovođenje programa.

4. Socijalni transferi seoskom stanovništvu obuhvataju: program staračkih naknada.
5. Ribarstvo – mjere u ovom sektoru obuhvataju: modernizaciju profesionalne ribolovne flote za ulov demerzalnih resursa; modernizaciju profesionalne ribolovne flote za ulov pelagičnih resursa; modernizaciju profesionalne ribolovne flote u malom privrednom ribolovu; poboljšanje konkurentnosti i efikasnosti sektora marikulture; direktna plaćanja u marikulturi – uzgoj školjaka; održivo upravljanje i očuvanje resursa ribe i drugih morskih organizama; upravljanje sistemom monitoringa i kontrole u ribarstvu (rmc); midas 2 – komponenta 3, modernizacija sektora ribarstva; održivo upravljanje slatkovodnim ribarstvom; unapređenje privrednog ribolova na Skadarskom jezeru; poboljšanje konkurentnosti i efikasnosti sektora slatkovodne akvakulture; direktna plaćanja u akvakulturi.

Pored navedenih mjera, agrobudžetom su obuhvaćene i sljedeće:

PROGRAM MJERA BEZBJEDNOSTI HRANE I HRANE ZA ŽIVOTINJE: Uspostavljanje i funkcionisanje efikasnog sistema otkrivanja opasnosti u hrani i hrani za životinje, smanjenje pojave bolesti prenosivih hranom, obezbjeđivanje visokog nivoa zaštite zdravlja ljudi, povećanje proizvodnje i obezbjeđivanje nesmetane trgovine hranom i hranom za životinje. Jačanje institucionalnih i administrativnih kapaciteta za implementaciju EU standarda u ovoj oblasti. Proces pregovora sa Evropskom komisijom i sprovođenje reformi zahtijevaju saradnju sa najširim krugom zainteresovanih strana: subjektima u poslovanju hranom, udruženjima poljoprivrednih proizvođača, civilnim sektorom, lokalnim samoupravama, medijima;

PROGRAM OBAVEZNIH MJERA ZDRAVSTVENE ZAŠTITE ŽIVOTINJA: Uspostavljanje i funkcionisanje efikasnog sistema zdravstvene zaštite i kontrole zdravlja životinja, kao i dobijanje statusa zemlje slobodne od pojedinih zaraznih bolesti kao preduslova za nesmetanu trgovinu životinjama i proizvodima životinjskog porijekla. Jačanje institucionalne podrške za bržu implementaciju EU standarda u oblasti zdravlja životinja i identifikacije i registracije životinja. Proces pregovora sa Evropskom komisijom i sprovođenje reformi zahtijevaju saradnju s najširim krugom zainteresovanih strana: držaocima životinja, udruženjima poljoprivrednih proizvođača, civilnim sektorom, lokalnim samoupravama, medijima;

PROGRAM FITOSANITARNIH MJERA: uspostavljanje i funkcionisanje efikasnog sistema zaštite zdravlja bilja; sprovođenje nadzora nad štetnim organizmima, utvrđivanje njihovog statusa, sprečavanje unošenja i širenja štetnih organizama i njihova eradikacija, sprovođenje kriznih i akcionih planova za pojedine štetne organizme; obezbjeđivanje dovoljne količine

bezbjedne hrane biljnog porijekla; proizvodnja kvalitetnog sjemenskog i sadnog materijala, uključujući i monitoring GMO; očuvanje biljnih genetskih resursa.

INVESTICIONO-RAZVOJNI FOND CG (IRF) osnovan je 2009. godine. Cilj osnivanja je podsticanje i ubrzavanje privrednog razvoja Crne Gore. Djelatnost Fonda definisana je kroz odobravanje kredita i izdavanje garancija, obavljanje poslova vezanih za prodaju kapitala, kao i vršenje ostalih poslova kojima se obezbjeđuje podrška privrednom razvoju. Fond opredjeljuje sredstva i za razvoj poljoprivrede, a aktuelni su sljedeći programi:

- Program podrške poljoprivredi i proizvodnji hrane. Krediti su namijenjeni za ulaganja u osnovna sredstva – materijalna imovina (građevinski objekti, oprema i uređaji, osnovno stado, podizanje dugogodišnjih zasada, sitan inventar...), nematerijalna imovina (razvoj proizvoda ili usluge, patenti, licence, koncesije, autorska prava, franšize...) i obrtna sredstva. Korisnici kredita mogu biti privredna društva i preduzetnici i svi oblici organizovanja koje predviđa Zakon o privrednim društvima, kao i lica koja djelatnost obavljaju na način definisan pravilima djelatnosti kojima se bave (poljoprivredni proizvođači i sl.);
- IRF CG AD je za posebnu ciljnu grupu preduzeća koja učestvuju u programu grant šema IPARD Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore definisao stimulatívne uslove finansiranja. Projekat IPARD like se realizuje u saradnji sa Ministarstvom poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore za finansiranje projekata iz oblasti poljoprivrede i prerade hrane u Crnoj Gori. Cilj projekta je pružanje podrške investicijama u preradi hrane, uvođenja i implementacije mjera ruralnog razvoja, povećanja konkurentnosti na tržištu poljoprivrednih proizvoda, kao i uvođenja i jačanja evropskih standarda proizvodnje hrane. Krediti su namijenjeni za podršku investicijama preduzećima u skladu sa pozivom Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore. Korisnici kredita po ovoj kreditnoj liniji su mikro, mala i srednja preduzeća (koja u okviru svojih djelatnosti imaju poljoprivrednu djelatnost) i koji su od Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja dobili rješenje da su korisnici IPARD projekta;
- Program podrške razvoju poljoprivrede – IPARD like: IRF CG AD je za posebnu ciljnu grupu poljoprivrednih proizvođača i preduzeća koja učestvuju u programu grant šema IPARD like Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore definisao stimulatívne uslove finansiranja. Projekat IPARD like se realizuje u saradnji sa Ministarstvom poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore za finansiranje projekata poljoprivrednih proizvođača u Crnoj Gori. Cilj projekta je pružanje podrške investicijama u registrovana poljoprivredna gazdinstva u cilju uvođenja i implementacije mjera ruralnog razvoja, povećanja konkurentnosti na tržištu poljoprivrednih proizvoda, kao i uvođenja i jačanja evropskih standarda proizvodnje hrane. Krediti su namijenjeni za podršku investicijama u poljoprivredna gazdinstva u skladu sa pozivom Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore. Korisnici kredita po ovoj kreditnoj liniji su mikro, mala i srednja preduzeća (koja u okviru svojih djelatnosti imaju poljoprivrednu djelatnost). IRF CG AD realizuje ovaj program direktnim kreditiranjem korisnika kredita.

- Program podrške razvoju poljoprivrede – agrobudžet: Cilj programa je da se podrže poljoprivredni proizvođači koji koriste grantove iz agrobudžeta. Preko agrobudžeta Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja obezbjeđuje različite grantove, koji su namijenjeni poljoprivrednim proizvođačima. Krediti su namijenjeni za podršku investicijama u poljoprivredna gazdinstva u skladu sa pozivom Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore. Korisnici kredita po ovoj kreditnoj liniji su: poljoprivredni proizvođači koji su od Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja dobili podršku iz agrobudžeta i mikro, mala i srednja preduzeća (koja u okviru svojih djelatnosti imaju poljoprivrednu djelatnost). IRF CG AD realizuje ovaj program direktnim kreditiranjem korisnika kredita.

Program podrške razvoju poljoprivrede – otkup poljoprivrednih proizvoda: Cilj programa je da se dodatno podstaknu trgovačka preduzeća, hoteli, ugostiteljski objekti i ostala preduzeća koja otkupljuju proizvode od domaćih poljoprivrednih proizvođača. Kroz ovaj program će se podržati veći otkup poljoprivrednih proizvoda, što će doprinijeti dodatnoj stimulaciji domaćih poljoprivrednih proizvođača za bavljenje poljoprivredom. Krediti su namijenjeni za otkup domaćih poljoprivrednih proizvoda. Korisnici kredita po ovoj kreditnoj liniji su: trgovačka preduzeća, hoteli, ugostiteljski objekti i ostala preduzeća koja otkupljuju poljoprivredne proizvode od domaćih proizvođača. IRF CG AD realizuje ovaj program direktnim kreditiranjem korisnika kredita.

8. ZAKLJUČCI, VIZIJA, STRATEŠKI CILJEVI, PRIORITETNA PODRUČJA, INTERVENCIJE, MJERE, AKCIONI PLAN I RAZVOJNI PROGRAMI

Poljoprivreda – posebno uzgoj maslina i proizvodnja visokokvalitetnog maslinovog ulja, vinogradarstvo i proizvodnja vrhunskih vina, proizvodnja ranih povrtnarskih kultura, ali i stočarstvo i živinarstvo, te ribarstvo s marikulturom, priprema tradicionalnih gastronomskih specijaliteta – imaju dugu tradiciju na području opštine Ulcinj. Postojeći resursi (poljoprivredno zemljište, povoljna klima, mogućnost osiguranja navodnjavanja, prostrani i bogati akvatorij) s jedne strane, te sektor turizma kao potencijalno značajno tržište za visokokvalitetne (tradicionalne, prepoznatljive, „zdravo“ uzgojene) proizvode, s druge strane, uslovi su koji izvjesno omogućuju i daljnji uspješni razvoj poljoprivrede i ribarstva, te njihovih pratećih djelatnosti, kao značajnih elementa cjelokupnog održivog razvoja na području Ulcinja.

Trenutna agrarna struktura vrlo je nepovoljna za intenzivan razvoj savremene i specijalizirane poljoprivredne proizvodnje i predstavlja osnovnu prepreku postizanju proizvodnje konkurentne s poljoprivredom pojedinih krajeva regije i EU. Izuzetno su nepovoljne veličine posjeda i usitnjenost parcela, te je rascjepkanost posjeda jedna od osnovnih prepreka racionalnijem korišćenju proizvodnih potencijala.

Temeljno načelo ovog strateškog programa glasi da održivost treba zasnovati na međusobnoj zavisnosti tri stuba: poljoprivrednom razvoju, socijalnoj pravednosti i zaštiti životne okoline, kao i na unaprijeđenom upravljanju. Okolina, kultura i razvoj u Ulcinju nerazdvojivo su povezani, te stoga ne samo od odlučujuće važnosti, već takođe i sve hitnije, kako bi se postigao napredak u ubrzanju ka održivom razvoju. U tu je svrhu nužno otvarati radna mjesta šireg opsega i fokusirati se na ublažavanje „siromaštva“ ruralnih područja, iako ovo takođe zavisi od politika koje su izvan opsega ovog programa. Na socijalnom nivou, od osnovne je važnosti unaprijediti standard života koji se temelji na pristupu osnovnim uslugama i finansijskim resursima, postignuću jednakosti među svima i pravednosti među naraštajima.

Takođe, što izlazi izvan opsega ovog programa, ali je od izuzetne važnosti za uspješnu implementaciju, jeste uska veza između poljoprivrede i turizma. Razvijanjem turizma je, dobrim dijelom s politikom „turističke industrijalizacije“, izgubljen onaj privlačan osjećaj tople, domaćinske sredine. Hotelska industrija je napustila dio politike održivosti koju je imala nekada, ne samo u njegovanju lojalnosti gostiju već i u korišćenju obnovljivih izvora energije, lokalnih proizvoda, školovanju i zapošljavanju lokalnog stanovništva, prezentaciji regionalne i lokalne kulturne baštine i sl. Ovdje je zadatak mnogo teži, jer treba uvjeriti sve učesnike da će ukupna vrijednost destinacije biti veća što bude implementacija postavki održivog i odgovornog turizma uspješnija. Turizam je središnja i osnovna društvena aktivnost skoro svih u Ulcinju. Hotelijerstvo i ugostiteljstvo su samo dio turizma, pa ni uloga ovih segmenata ne smije biti odlučujuća, a još manje isključiva u osnovi odlučivanja. Turizam uključuje puno širi spektar atrakcija, doživljaja, usluga i proizvoda i vrlo snažno utiče na

životni standard ukupnog stanovništva zajednice. Ovo je ujedno i tačka od koje treba započeti novi pristup razvoju turizma na održivim i odgovornim osnovama.

Priroda je osnovna vrijednost i bazni resurs koji posjedujemo, a sastoji se od brojnih elemenata: krajolika, ekosistema, staništa, te živog svijeta. Za svaki prirodni resurs koji posjedujemo i na bilo koji način koristimo potrebno je izvršiti valorizaciju, odnosno stručno istraživanje kako bi se prirodni fenomen u što većoj mjeri upoznao. Na osnovu elemenata poznavanja izrađuju se pravci konkretnog upravljanja, pri čemu se u okviru strateških planova prije svega mora voditi računa o održivosti prirodnog resursa. Održivo upravljanje određenim zaštićenim područjem podrazumijeva dugotrajno održavanje optimalnog stanja tog područja, čime ono ostvaruje svoj najveći potencijal. Kao što implicira pojam „upravljanje“, to je aktivan proces, koji zahtijeva stalno praćenje stanja i izvršavanje aktivnosti koje su u skladu s ciljevima, odnosno vizijom. S obzirom na to da se radi o zaštićenom području prirode, stvaranje vizije mora se zasnivati na naučnoj analizi područja i uključivati mišljenje stručnjaka.

Na nivou proizvodnje pored pomenutih razloga, nerazvijenost sektora mljekarstva uslovljena je i lošom infrastrukturom (u smislu neadekvatnih štala i odgovarajuće opreme za mužu i čuvanje mlijeka do prerade otkupljivaču), lošim genetskim potencijalom, nedostatkom radne snage, neadekvatnom ishranom, kao i nedostatkom znanja i potrebom za obukama o pravilnoj i efikasnoj proizvodnji, uz korišćenje postojećih prirodnih resursa. Izuzetni prirodni resursi i mnoštvo neiskorišćenih i nezagađenih pašnjaka predstavljaju ogroman resurs za unapređenje proizvodnje i kvaliteta mlijeka, kao i razvoj organskog stočarstva. Na putu evropskih integracija i sve oštrijih kriterijuma po pitanju bezbjednosti hrane, proizvođači će biti suočeni sa sve većom potrebom usklađivanja proizvodnog procesa sa zahtijevanim standardima.

Poljoprivredni sektor je suočen sa nedostatkom evidencije na lokalnom nivou, te nepostojanjem dovoljnog savjetodavnog i administrativnog kapaciteta. Da bi Strateški cilj i mjere za razvoj poljoprivrede na području Ulcinja 2023–2025 mogli biti realizovani, prethodno je potrebno obezbijediti stručni i administrativni kadar za sprovođenje. Nakon toga, neophodno je izvršiti detaljnu analizu trenutnog stanja u poljoprivredi, broja proizvođača na lokalnom nivou, proizvodnih sektora, postojećih i korišćenih kapaciteta, potencijala i sl.

Podrška za poljoprivredu na lokalnom nivou skoro da i ne postoji, dok je poznavanje podrške opredijeljeno nacionalnim državnim mjerama na jako niskom nivou. I za ovaj problem je neophodno podizati svijest, kroz jačanje stručnih kapaciteta, otvaranje službi i podsticanje ciljanog udruživanja poljoprivrednih proizvođača, promovisanje i informisanje o sektoru.

Pored svega navedenog, investiranje u poljoprivredu veoma je teško, s obzirom na loše kreditne uslove, male vrijednosti zemljišta i poljoprivrednih nepokretnosti na tržištu i nepovjerenje banaka prema poljoprivrednim proizvođačima u vezi sa ulaganjima u poljoprivredu.

Na lokalnom nivou udruživanja proizvođača nijesu na zadovoljavajućem nivou. Najčešće su motivisana ličnim interesima pojedinaca unutar udruženja, te stoga pasivna za bilo koji interes svih uključenih članova udruženja. U komunikaciji sa njima, evidentno je nepoznavanje

mehanizama adekvatnog korišćenja raspoloživih ili budućih fondova, netimsko djelovanje, „porodična“ udruženja, nepostojanje cilja i vizije, te da unutar udruženja ne postoje zajednička djelovanja i nastupi na tržištu.

Evidentno je i neplansko opredjeljivanje skromnih finansijskih sredstava u proteklom periodu od strane lokalne uprave, kao i nepostojanje vizije razvoja poljoprivrednog sektora, nepoznavanje bogatog kulturnog nasljeđa, potencijala, u potpunosti nepotrebno i neobrazloženo preklapanje sa državnim mjerama, a ujedno neupućivanje proizvođača na državne veće i često obuhvatnije fondove.

Loša horizontalna i vertikalna nepovezanost lokalnih i državnih aktera uzrokuje pad i smanjeni razvoj sektora poljoprivrede već duži niz godina.

Uspješno sprovođenje Strateškog i akcionog plana za implementaciju održivih i pravednih sistema ishrane na području Ulcinja 2023–2025 direktno zavisi od visine budžeta i odluke za razvoj sektora poljoprivrede, prvenstveno na lokalnom nivou, zatim od umijeća lokalnih aktera da obezbijede informacije, edukacije i pomoć poljoprivrednim proizvođačima da dobiju podrške koje se opredjeljuju iz državnih programa.

8.1 Vizija

„Osnažena saradnja između lokalnog i državnog nivoa politika, programa i mjera podrške i osnažena saradnja sa svim uključenim i bitnim akterima za razvoj poljoprivrede, sa ciljem dostizanja optimalnog korišćenja i upravljanja razvojnim potencijalom područja Ulcinja.

Ostvarene pretpostavke održivog razvoja odnosno razvoja koji zadovoljava potrebe sadašnje generacije pritom ne ugrožavajući mogućnost sljedećih naraštaja da zadovolje svoje potrebe.“

„Ruralni razvoj u širem smislu doprinosi poboljšanju produktivnosti poljoprivrednih gazdinstava i njihovoj konkurentnosti. Ruralna područja su sposobna da se prilagode lokalnim, društvenim, kulturnim, ekološkim i tehnološkim promjenama koje su u toku i potpuno se integrirati u tržišno orijentisano domaćinstvo.

Ruralna područja su vitalna, održiva i privlačna mjesta za život i rad, s jednakim mogućnostima za sve stanovnike ruralnih područja.“

8.2 Strateški prioriteti

Na osnovu navedenih vizija, utvrđuje se pet strateških prioriteti:

1. Izgradnja institucionalnog okruženja koje podstiče poboljšanje životnih uslova u ruralnim područjima i stvaranje uslova za povratak i zadržavanje stanovništva u ruralnim područjima;
2. Povećanje obima i konkurentnosti prioritetnih poljoprivrednih sektora u ruralnim područjima (proizvodnih, prerađivačkih i uslužnih djelatnosti);
3. Zaštita i očuvanje kulturnog nasljeđa;
4. Održiva upotreba prirodnih resursa, očuvanje i zaštita prirode i okoline;
5. Trajno poboljšanje učinka rada komplementarnih institucija – institucija koje sarađuju u funkciji ruralnog razvoja.

8.2.1. *Izgradnja institucionalnog okruženja koje podstiče poboljšanje životnih uslova u ruralnim područjima i stvaranje uslova za povratak i zadržavanje stanovništva u ruralnim područjima*

Evidentiran je neujednačen razvoj pojedinih područja ulcinjske opštine. S jedne strane postoji ubrzan rast, a s druge trajno slabljenje i nazadovanje pojedinih područja, posebno ruralnih. Ta razvojna složenost predstavlja značajan izazov svim sadašnjim i budućim kreatorima lokalne i regionalne politike.

Unutar lokalne uprave ubrzan rast nekih urbanih središta prouzrokovao je dodatne poremećaje i razlike između grada i sela. To je posebno naglašeno u odnosu između priobalja i ruralnih područja. Takvi su slučajevi takođe očigledni u razvijenijom i bogatijem obalnom području u poređenju sa njihovim nerazvijenijim i siromašnijim ruralnim zaleđem. Centar, urbana zona Ulcinja, ima značajan uticaj na poljoprivredno gazdinstvo u pogledu tržišta, usluga, lokalnog prometa, povezanosti između visokog obrazovanja, istraživanja i preduzetništva, no ipak do sada nijesu uspjeli u dovoljnoj mjeri podstaći uravnoteženi razvoj ostalih područja.

Uopšteno, postoji nedostatak konsenzusa o prioritetnim potrebama, te ne postoji zajedničko razumijevanje za dosljedan smjer razvojne politike. Takođe, treba istaknuti nedostatak saradnje između različitih razvojnih institucija.

Ovaj strateški cilj priznaje heterogenost okolnosti i vrlo veliku složenost razvojnih izazova u različitim dijelovima ulcinjske opštine. On obuhvata najmanje dva stuba razvojne politike: lokalni razvoj i razvoj potpomognutih područja. U samoj osnovi tog cilja nalazi se novi odnos, utemeljen na načelu partnerstva, u kojem središnji i lokalni nivo („odozgo prema dolje“ i „odozdo prema gore“) dijele odgovornost za razvoj. Zasniva se na shvatanju kako nijedan pristup sam za sebe nije prikladan ukoliko ne postoji njihova međusobna koordinacija. Ovakav pristup kombinuje lokalne prioritete i njihovu prilagođenost specifičnom prostoru.

Navedeni strateški cilj daje lokalnoj upravi i samoupravi eksplicitan zadatak smanjenja društveno-socijalnih razlika između razvijenih i manje razvijenih dijelova opštine, kako bi se postigao održivi razvoj i konkurentnost.

Prioritet: Poboljšanje životnih uslova u ruralnim područjima i stvaranje uslova za povratak i zadržavanje stanovništva u ruralnim područjima.

Mjere ovog prioriteta su:

- (1) Razvoj ruralne ekonomije kroz jačanje institucionalnih kapaciteta;
- (2) Zaštita i unapređenje kvaliteta poljoprivrednog zemljišta i poboljšanje osnovne ruralne infrastrukture (saobraćajna infrastruktura, telekomunikacije, vodovodne i kanalizacijske mreže, snabdijevanje energijom i dr.);
- (3) poboljšanje i razvoj društvene, socijalne i kulturne infrastrukture;
- (4) poboljšanje usluga u području zdravstva i socijalne zaštite;

(5) poboljšanje i unapređenje dostupnosti obrazovnih sistema i programa u ruralnim područjima (osnovno, srednjoškolsko i visoko obrazovanje) i neformalno obrazovanje (stručni kursevi, škole stranih jezika, informatičko obrazovanje, obuka i edukacija za pripremu razvojnih projekata, sticanje novih znanja i vještina i dr.).

8.2.2 Povećanje obima i konkurentnosti prioriternih poljoprivrednih sektora u ruralnim područjima (proizvodnih, prerađivačkih i uslužnih djelatnosti);

Ovaj cilj proizlazi iz potrebe osiguranja održivog ruralnog razvoja kroz optimalni i uravnoteženi lokalni razvoj, očuvanje životne sredine i socijalnu koheziju, te je u skladu sa strateškim ciljevima ruralnog razvitka u Crnoj Gori.

Preobražaj lokalne uprave predstavlja cilj pun izazova. S obzirom na trenutnu situaciju, koja je opisana u ovom programu, ustanovljena je potreba za njegovom temeljnim preobražajem u učinku poljoprivrednih gazdinstava koja su okrenuta izvozu i utemeljena na znanju.

Povećanje dohotka i zaposlenosti u ruralnom području, uz očuvanje tradicije i kulturološkog nasljeđa, pretpostavlja prepoznavanje osnovnih nosilaca proizvodnih, prerađivačkih i uslužnih djelatnosti na području Ulcinja.

Analiza stanja opisana kroz više dokumenata pokazala je da su na području Ulcinja prioriteta razvoja: turizam, poljoprivreda i ribarstvo i trgovina. U svrhu jačanja privredne snage poljoprivrednih proizvođača, a time i njihove konkurentnosti, potrebno je djelovati na uklanjanje problema loše agrarne strukture i troškovne nekonkurentnosti. Potrebno je povećati konkurentnu sposobnosti malog i srednjeg poduzetništva, kao osnove ravnomjernog razvoja lokalne uprave, i to izgradnjom poslovne infrastrukture, uklanjanjem administrativnih prepreka, jačanjem nadzora u dodjeli kako lokalnih tako i državnih podsticaja i podrške.

Još uvijek ne možemo biti zadovoljni tempom pokretanja preduzetničkih inicijativa i finansijskom snagom malih i srednjih poduzeća. Osim tih osnovnih slabosti, sektor je opterećen i hroničnim deficitom obrazovnih programa za preduzetništvo, nestimulirajućim okruženjem za preduzetništvo i administrativnim preprekama u raznim fazama.

Prioritet: Razvijanje posebnih resursa, koji su neiskorišćeni, zanemareni ili potcijenjeni.

Važno je naglasiti da inovacija na ovom području ne znači nužno kretanje od nule. To prvenstveno znači prepoznavanje stvarne situacije područja, unošenje novih znanja i vještina, korišćenje resursa i postojećih struktura na nov način, te analiziranje dosadašnjih i pronalaženje budućih uloga nosilaca razvoja na lokalnom nivou.

Mjere ovog prioriteta su:

(1) Restrukturiranje i modernizacija poljoprivrednih gazdinstava i poslovnih subjekata u ruralnim područjima kroz bolje korišćenje proizvodnih kapaciteta, uvođenje novih tehnologija i inovacija;

(2) Usvajanje i primjena standarda zaštite životne sredine, zaštite potrošača i standarda kvaliteta u poljoprivrednom i ribarskom odnosno prehrambenom sektoru;

- (3) Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima;
- (4) Podrška organizovanju i zajedničkom djelovanju poljoprivrednih gazdinstava, s ciljem povećanja proizvodno-tržišne konkurentnosti i poboljšanje društveno-političkog statusa poljoprivrednih proizvođača;
- (5) Poboljšanje i olakšanje pristupa finansijskim i kreditnim sredstvima u ruralnim područjima;
- (6) Promovisanje proizvoda i aktivnosti u ruralnim područjima (podrška marketingu i promociji);
- (7) Pružanje prikladnih odgovora na potrebe seoskih područja (traženje novih ideja, stvaranje novih kombinacija novih resursa).

8.2.3 Zaštita i očuvanje kulturnog nasljeđa

Očuvanje kulturno-istorijskog i sagrađenog nasljeđa na području Ulcinja važan je zadatak današnjih stanovnika, koji treba da zaštite i očuvaju ovu baštinu za buduće generacije.

Mjere za ostvarenje ovog cilja su:

- (1) podsticanje i unapređenje obnove objekata i područja značajnih istorijskih, kulturnih i tradicionalnih vrijednosti;
- (2) očuvanje i obnova kulturnog nasljeđa, seoskih običaja i manifestacija;
- (3) podrška i promocija za registraciju kvalitetnih autohtonih i tradicionalnih poljoprivrednih i komercijalnih proizvoda.

8.2.4 Održivo korišćenje prirodnih resursa, očuvanje i zaštita prirode i okoline;

Osiguranje primjerenih radnih i životnih uslova u ruralnom području uz održivo korišćenje prirodnih resursa, očuvanje i zaštitu prirode i okoline, trajni je zadatak. Zaštita se mora sprovoditi u svim djelatnostima, posebno privrednim, koje utiču na promjene u prostoru i u okolini.

Mjere za ostvarenje ovog cilja su:

- (1) Stvaranje uslova za uvođenje novih proizvodnih tehnika i tehnologija, koje su prihvatljive za očuvanje i zaštitu okoline;
- (2) Jačanje uloge i podrške razvoju tradicionalne, integrisane i organske poljoprivredne proizvodnje;
- (3) Jačanje uloge i podrške razvoju održivog šumarstva, upravljanju šumskim zemljištem, te očuvanju šumskog potencijala;
- (4) Održivo korišćenje prirodnih dobara ugrađivanjem mjera očuvanja biološke raznolikosti u sve djelatnosti prostornog uređenja i korišćenja prirodnih dobara (poljoprivreda, šumarstvo, lovstvo, ribarstvo, vodoprivreda i drugo);

- (5) Očuvanje genetičke varijabilnosti i kulturnog nasljeđa kroz podršku ugroženim, autohtonim i tradicionalnim biljnim i životinjskim vrstama;
- (6) Očuvanje i unapređenje kvaliteta vode, zemlje i vazduha;
- (7) Promocija i podrška razvoju korišćenja obnovljivih izvora energije;
- (8) Stvaranje adekvatnog institucionalnog okvira za sprovođenje programa i mjera očuvanja i zaštite prirode.

8.2.5 Trajno poboljšanje učinka rada komplementarnih institucija – institucija koje saraduju u funkciji ruralnog razvoja

Prepoznavanje grupa ljudi s vizijom i idejama za buduće projekte jedna je od važnih aktivnosti ruralnog razvoja. Aktivnost započinje pokretanjem zajedničkog procesa učenja, te planiranjem i pokretanjem aktivnosti koje stvaraju nove proizvode i usluge itd.

Ogledni, pilot-projekti ili projekti koji donose promjene, što podrazumijeva: osiguranje podrške za preuzimanje rizika (finansijska podrška, svi uključeni akteri su odgovorni za sve faze procesa, korišćenje istraživačkih centara i laboratorija itd.); osiguranje podrške inicijativama koje podstiču promjenu (stvaranje sinergija) i „novu lokalnu kulturu“.

Mjere ostvarenja ovog cilja su:

- (1) Primjena pristupa stvaranja grupacija kroz podršku osnivanju i radu lokalnih grupa, usvajanju vještina i animiranju područja, pripremu i sprovođenje lokalnih strategija razvoja i projekata saradnje, te stvaranje nacionalne mreže ruralnog razvoja;
- (2) Jačanje i uključivanje lokalnih organizacija (udruženja, nevladinih organizacija i drugih ekonomskih i socijalnih partnera) u sprovođenje aktivnosti usmjerenih na osmišljavanje i sprovođenje politike ruralnog razvoja na lokalnom nivou;
- (3) Povećanje učinka djelovanja lokalnih i stručnih službi, obrazovnih, naučnih, tržišnih, novčarskih, nadzornih i drugih institucija.

Pri definisanju mjera djelimično je izbjegnuto preklapanje sa državnim mjerama i programima, MIDAS, IPARD, agrobudžet, jer su tim budžetima predviđena značajna ulaganja za sve proizvođače Crne Gore. Lokalni budžet je potrebno usmjeriti prema specifičnostima Ulcinja.

U skladu sa prioritetnim sektorima, potrebno je osigurati podršku:

1. Ruralnom turizmu:

Ulaganja u izgradnju i/ili rekonstrukciju i/ili opremanje turističkih objekata, poput soba, toaleta i drugih objekata, uključujući objekte za držanje životinja u turističke svrhe, objekte za rekreaciju, sportsku opremu, turističke kampove, uređenje okoline (jahačke staze, sportski ribolov, biciklizam, eko-staze i si.), obnovu zgrada i objekata istorijske i kulturne važnosti (stari podrumi, mlinovi i slično);

2. Tradicionalnim obrtima:

Ulaganja u izgradnju i/ili rekonstrukciju i/ili opremanje radionica za tradicionalne obrte, uključujući pakovanje i marketing proizvoda.

3. Direktnoj prodaji:

Ulaganja u izgradnju i/ili rekonstrukciju i/ili opremanje prodajnih mjesta za direktnu prodaju poljoprivrednih proizvoda (pojedinačno ili grupe proizvođača);

4. Preradi na poljoprivrednom gazdinstvu:

Ulaganja u izgradnju i/ili rekonstrukciju i/ili opremanje mikro i malih prerađivačkih pogona za proizvodnju, uključujući pakovanje i marketing proizvoda;

5. Uslugama:

Ulaganja u izgradnju i/ili rekonstrukciju i/ili opremanje objekata za pružanje nepoljoprivrednih usluga u ruralnim područjima, poput informatičkih radionica, mehaničarskih radionica, računovodstva i knjigovodstva i slično;

6. Obnovljivim izvorima energije:

Ulaganja u izgradnju i/ili rekonstrukciju i/ili opremanje objekata za korišćenje obnovljivih izvora energije, poput biodizela, bioplina i slično.

Ulaganja moraju biti u skladu sa relevantnim nacionalnim minimalnim standardima u pogledu zaštite okoline, javnog zdravlja, zdravlja biljaka i životinja, dobrobiti životinja i zaštite na radu u trenutku odobrenja podrške. Ukoliko su nacionalni minimalni standardi osnovani na EU standardima usvojeni u vrijeme primanja zahtjeva, odluka o odobrenju podrške biće uslovljena za korisnika do realizacije ulaganja.

8.3 Akcioni plan

Lokalna uprava opštine Ulcinj nema u potpunosti razvijene institucionalne okvire koji bi omogućili pravilno sprovođenje programa ove strategije. Program je prilično složen i nije ga lako administrirati. Lokalna uprava ima ograničen opseg djelovanja (nedostatak finansija i kadrova), te nepostojanje odgovarajućih upravnih struktura, što predstavlja ozbiljnu prepreku u sprovođenju ove strategije.

Akcioni plan za razvoj poljoprivrede na području Ulcinja treba da bude sproveden kroz Odluke o podsticajnim mjerama za poljoprivredni i ruralni razvoj, koje na nivou opštine donose program mjera za jednogodišnji period. Uspješna implementacija predloženih mjera, koje bi doprinijele realizaciji definisanih strateških prioriteta, nadalje ciljeva, direktno zavisi od visine budžetskih sredstava. Efikasna realizacija nije moguća bez značajnijeg izdvajanja budžetskih sredstava (minimum pola miliona eura na godišnjem nivou).

Prethodno bi bilo neophodno uposliti stručnu administraciju u lokalnoj upravi i jačati postojeće kapacitete. Za postizanje ciljeva definisanih ovom strategijom neophodna su specijalizovana znanja i viši nivo svijesti na lokalnom nivou.

Uz obezbjeđivanje budžetskih sredstava i stručnog kadra, ciljevi mogu biti realizovani u trogodišnjem periodu.

Nadležna institucija je Lokalna samouprava opštine Ulcinj, odnosno Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju. Ova organizaciona jedinica treba da bude zadužena za definisanje projekata u skladu sa predviđenim mjerama i prioritetima, za javno oglašavanje projekata, definisanje preciznih kriterijuma podrške, definisanje neophodne dokumentacije, te monitoring i evaluaciju kako projekata tako i ispunjavanja prioriteta uz pomoć predviđenih mjera. Projekti se moraju naslanjati na definisane mjere kako bi ciljevi i prioriteti mogli biti realizovani.

	Strateški prioriteti	Mjere/aktivnosti	Početak realizacije mjere	Potreban budžet EUR	Institucija koja implementira i koordiniše realizaciju mjere	Rok za realizaciju mjere
1	Izgradnja institucionalnog okruženja koje podstiče poboljšanje životnih uslova u ruralnim područjima i stvaranje uslova za povratak i zadržavanje stanovništva u ruralnim područjima	Razvoj ruralne ekonomije kroz jačanje institucionalnih kapaciteta	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
Zaštita i unapređenje kvaliteta poljoprivrednog zemljišta i poboljšanje osnovne ruralne infrastrukture (saobraćajna infrastruktura, telekomunikacije, vodovodne i kanalizacijske mreže, snabdijevanje energijom i dr.)		2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025	
Poboljšanje i razvoj društvene, socijalne i kulturne infrastrukture		2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025	
Poboljšanje usluga u području zdravstva i socijalne zaštite		2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025	
Poboljšanje i unapređenje dostupnosti obrazovnih sistema i programa u ruralnim područjima (osnovno, srednjoškolsko i visoko obrazovanje) i neformalno obrazovanje (stručni kursevi, škole stranih jezika, informatičko obrazovanje, obuka i edukacija za pripremu razvojnih projekata, sticanje novih znanja i vještina i dr.)		2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025	

2	Povećanje obima i konkurentnosti prioritetnih poljoprivrednih sektora u ruralnim područjima (proizvodnih, prerađivačkih i uslužnih djelatnosti)	Restrukturiranje i modernizacija poljoprivrednih gazdinstava i poslovnih subjekata u ruralnim područjima kroz bolje korišćenje proizvodnih kapaciteta, uvođenje novih tehnologija i inovacija	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Usvajanje i primjena standarda zaštite životne sredine, zaštite potrošača i standarda kvaliteta u poljoprivrednom i ribarskom odnosno prehrambenom sektoru	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Podrška organizovanju i zajedničkom djelovanju poljoprivrednih gazdinstava, s ciljem povećanja proizvodno-tržišne konkurentnosti i poboljšanje društveno-političkog statusa poljoprivrednih proizvođača	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Poboljšanje i olakšanje pristupa finansijskim i kreditnim sredstvima u ruralnim područjima	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Promovisanje proizvoda i aktivnosti u ruralnim područjima (podrška marketingu i promociji)	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Pružanje prikladnih odgovora na potrebe seoskih područja (traženje novih ideja, stvaranje novih kombinacija novih resursa)	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
3	Zaštita i očuvanje kulturnog nasljeđa	Podsticanje i unapređenje obnove objekata i područja značajnih istorijskih, kulturnih i tradicionalnih vrijednosti	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Očuvanje i obnova kulturnog nasljeđa, seoskih običaja i manifestacija	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025

		Podrška i promocija za registraciju kvalitetnih autohtonih i tradicionalnih poljoprivrednih i komercijalnih proizvoda	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
4	Održivo korišćenje prirodnih resursa, očuvanje i zaštita prirode i okoline	Stvaranje uslova za uvođenje novih proizvodnih tehnika i tehnologija, koje su prihvatljive za očuvanje i zaštitu okoline	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Jačanje uloge i podrške razvoju tradicionalne, integrirane i organske poljoprivredne proizvodnje	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Jačanje uloge i podrške razvoju održivog šumarstva, upravljanju šumskim zemljištem, te očuvanju šumskog potencijala	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Održivo korišćenje prirodnih dobara ugrađivanjem mjera očuvanja biološke raznolikosti u sve djelatnosti prostornog uređenja i korišćenja prirodnih dobara (poljoprivreda, šumarstvo, lovstvo, ribarstvo, vodoprivreda i drugo)	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Očuvanje genetičke varijabilnosti i kulturnog nasljeđa kroz podršku ugroženim, autohtonim i tradicionalnim biljnim i životinjskim vrstama	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Očuvanje i unapređenje kvaliteta vode, zemlje i vazduha	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Promocija i podrška razvoju korišćenja obnovljivih izvora energije	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
		Stvaranje adekvatnog institucionalnog okvira za sprovođenje programa i mjera očuvanja i zaštite prirode	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
5	Trajno poboljšanje učinka rada komplementarnih institucija –	Primjena pristupa stvaranja grupacija kroz podršku osnivanju i radu lokalnih grupa, usvajanju vještina i animiranju područja, pripremu i sprovođenje lokalnih strategija razvoja i projekata saradnje, te stvaranju nacionalne mreže ruralnog razvoja	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025

institucija koje saraduju u funkciji ruralnog razvoja	Jačanje i uključivanje lokalnih organizacija (udruženja, nevladinih organizacija i drugih ekonomskih i socijalnih partnera) u sprovođenje aktivnosti usmjerenih na osmišljavanje i sprovođenje politike ruralnog razvoja na lokalnom nivou	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025
	Povećanje učinka djelovanja lokalnih i stručnih službi, obrazovnih, naučnih, tržišnih, novčarskih, nadzornih i drugih institucija	2023	50.000,00	Opština Ulcinj, Sekretarijat za poljoprivredu, ruralni razvoj i ekologiju	2025

LITERATURA I IZVORI:

Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službeni list CG, broj 56/2009, 18/2011, 40/2011, 34/2014, 1/2015, 30/2017, 51/2017, 59/2021);

Strategije razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja 2015–2020;

Strateški plan razvoja opštine Ulcinj za period 2016–2020;

Zakon o šemama kvaliteta (Službeni list CG, br. 22/2017);

Zakon o organskoj proizvodnji (Službeni list CG, br. 56/2013).

Gastronomsko blago Ulcinja, publikacija, MogUI

Tradicionalna babina kužina, kuvar sestara Adaleta i Dženana Bibezić,

Ukusi Crne Gore –, kuvar Udruženja šefova kuhinja u Crnoj Gori